

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր
Հ Ա Մ Ա Ր Ա Տ Ո Ւ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն
1908-1911 ի

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ
ՄԱՏՈՒՑԵԱԼ,

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Ի Գ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1911

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տպագր. Օսմ. Գործակցական Բնկերության

Պատր Ալի Էպուստուրուս Գասէսի Թիւ 27

37
Ա. 23

1 MAR 2010

Amby' V. Humphreys
Aug. 28-9-1871

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Բ

ԱՄԱՐԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ

1908-1911h

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ

ԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՏՈՒՑԵԼ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆ

ԼՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Ի Գ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1911

4. ᲓᲠᲚᲗᲗ

Տպագր. Օսմ. Գործակցական Հեկերութեան
Պոպր Ալի, Էպոկստոլոս հասէտի Նօ. 27

13.01.2013

44.9/9

Յանձնել Քաղ. Ժողովոյ եւ յանձնել տպագրութեան միանգամայն
Նոյ- 9 Վ. ԵՊԱ. ՄԱՆԿՈՒՆԻ

Բարձրաշնորհ

Տ. Վահրամ Ա. Արեւիկայի Մանկունի

Պատրիարքական Տեղապան Հայոց Թուրքիոյ

եւ Նախագահ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան

Պատկ. Քաղաքական Ժողովոյ

Պատկ. Ժողովոյ 7 Օգոստոս 1910 թուականաւ եւ 444 համարաւ, Խորհուրդիս ուղղեալ պատշոնագրով մը, կը յանձնարարէր մեզ «պատրաստուիլ կազմելու Խորհուրդիս պատշոնավարութեան կանոնական համարատուութիւնն եւ մատուցանելու զայն Ազգ. Կեդրոնական Վարչութեան, իբր մասն լծողութեամբ համար անոր համարատուութեան:»

Ըստ այդ յանձնարարութեան, համարատուութեան պատրաստութիւնը ժամանակին յանձնուած էր Խորհուրդիս Ասեմապետին եւ սոյն աշխատութեան ալ ձեռնարկուած էր թեպէս, բայց ստորագրութեան բերմամբ, եւ Պատկ. Խառն Ժողովոյ 31 Յունվար 1911 թուականաւ եւ 1028 համարաւ պատշոնագրովն եղած յանձնարարութեան համաձայն, մեր պատշոնավարութիւնը՝ նոյն իսկ երկամեայ օրինական շրջանին լրացումէն ետք, վեց ամիս եւս երկարաձգուած ըլլալով համարատուութեան պատրաստութիւնն ալ յետաձգուած էր:

Խորհուրդիս Ասեմապետն այս անգամ աւարտած եւ ներկայացուցած ըլլալով սոյն աշխատութիւնը, Նախորդ Ուսումնական խորհրդոյ անդամներս՝ մասնաւոր գումարումով մը, զայն նկատողութեան առած, եւ յետ քննութեան եւ յերեւ ստորագրութեան, հաստատած ըլլալով անոր նշանակութիւնը, կը փութանք մատուցանել Պատկ. Ժողովիդ, նախորդ Քաղ. Ժողովոյ՝ ըստ օրինի Ազգ. Կեդր. Ժողովին մատուցանելի համարատուութեան կցուելու համար, եւ կը խնդրենք որ Զեր Բարձր Ստորագրութիւնը հանի հրահանգ տալ առ որ անկ է, որպէս զի սոյն այս համարատուութեան տեղեկագիրը տպագրութեան յանձնուի առանձինն եւ անյապաղ:

9 Սեպտեմբեր 1911

Մնաւթ խորիկ յարգանքով

Անդամք Նախորդ Ուսումն. Խորհրդոյ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան

Մ. Նորիկեան

Ա. Յ. Գառապեան

Մ. Նալբանդեան

Գր. Բնասեան

Պ. Գարսեան

Ար. Տէր Յակոբեան

12267-21

ԳԼՈՒԽ Ա. Կազմութիւն, փոփոխութիւնք և վերահաստատում.

ԳԼՈՒԽ Բ. Ընդհանուր գործառնութիւնք.

1. Մաս. Ուսուցչական վկայականներ.
2. Մաս. Կրթական այցելու տեսչութիւն.
3. Մաս. Կրթական պաշտօնէից կենսագրութիւնք.
4. Մաս. Կազմ. կանոնագիր, կրթական ծրագիր և քննութեան հրահանգ.
5. Մաս. Առձեռն գտնուած կանոններու գործադրութիւնք.
6. Մաս. Տոմարները.

ԳԼՈՒԽ Գ. Ընթացիկ գործեր.

1. Մաս. Վարչային գործեր.

Ա. Թղթակցութիւնք.

Բ. Շրջանաւարտներ.

Գ. Գաւառական Ուսումն. Խորհուրդներ.

Դ. Դպրոցական Հոգաբարձութիւններ.

Ե. Ազգային Ընկերութիւններ.

2. Պետական Վարժարանաց Ուսանողութիւն.

2. Մաս. Յարաբերական Խնդիրներ.
3. Մաս. Կարգադրական — Դատական Խնդիրներ.
4. Մաս. Վիճակագրական գործեր.
5. Մաս. Զուտ կրթական Խնդիրներ.

ԳԼՈՒԽ Դ. Դէպքեր և անհամաձայնութիւններ.

1. Մաս. Ազգ. Կեդրոնական Վարժարանի Խնդիրը.
2. Մաս. Սամաթիոյ Խնդիրը.
3. Մաս. Ազգ. Որբանոցի Խնդիրը.
4. Մաս. Դատաբանական Խնդիրը.
5. Մաս. Պէտքեր և անհամաձայնութիւններ.

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

1. Ծրագիր Կազմակերպութեան Ուսումն. Խորհրդոյ.
2. Ծրագիր Կանոնագրի՝ Ուսուցչական հանգստեան անուակի.

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀԱՄԱՐԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ

ԱԶԳ. ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

ՇՐՋԱՆ 1908-1911

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ, ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏՈՒՄ

Երկրի մէջ ազատութեան հաշկումէն (10 Յուլիս 1908) և Ազգ. Երեսի. Ընդհ. Ժողովոյ վերակազմութիւնէն անմիջապէս յետոյ կազմուեցաւ Խորհուրդս, իբրեւ առաջին Կեդր. Ուսումն. Խորհուրդ. Սահմանադրական շրջանի՝ որ կը բաղկանար հետեւեալ անձնաւորութիւններէ, Ազգ. Կեդր. Վարչութեան նորընտիր Քաղ. Ժողովոյ 11 Նոյմ. 1908ի զեկույցագրոյն համաձայն.

1. Արիստակէս	էֆ. Գառապրեան
2. Գրիգոր	» Իճատճեան
3. Տօքթ. Եգուարդ	» Մասիս
4. Խնդիր	» Սիմոնեան
5. Միհրդատ	» Նորատուրեան
6. Պետրոս	» Գարսեան
7. Պօղոս	» Քէրէսթէճեան

Որոնցմէ՝ Նորատուրեան և Քէրէսթէճեան էֆ. ներս առաջին օրէն հրաժարեցան, և որովհետեւ նոյն միջոցին Ազգ. Երեսփոխաններէն Յովհաննէս էֆ. Հինգլեան 7 Նոյմ. 1908ին, Ազգ. Ընդհ. Ժողովոյ մէջ խնդիր յարուցած լլաւով թէ՛ ինչո՞համար նորակազմ Ուսումն. Խորհրդոյ մէջ չեն առնուած նաեւ ուսուցիչ անդամներ, Ժողովն զրաղած էր այդ խնդրով և իր 14 Նոյմ. 1908ի նիստին մէջ յետ վիճարարութեան փափաք յայտնած՝ որ ուսուցիչ-

ներ ալ անդամակցին. հետեւաբար Քաղ. Ժողովն ընդունելով վերոյիշեալ երկու հրաժարեալ անդամներու հրաժարականը, անոնց տեղ անդամ կարգած էր նոյն ինքն Հինգլեան էֆ. և ինչպէս նաեւ Գուգլուհ-ճրդ-Իճատէի վարժարանի Տեսուչ Գալուստ էֆ. Մալաթեանը, որ երբեք չստանձնեց սոյն պաշտօնը պատճառաւ նկրով թէ տեղ. ոյն Թաղ. Խորհուրդը չի թոյլատրէր զինքը, այդ պաշտօնն ընդունելու:

Վերջապէս ոյս պայմաններու ներքեւ Խորհուրդս հազիւ թէ 1 Փետր. 1908ին կրցաւ իր առաջին նիստը դուստրել Ղալաթիոյ Խորհրդարանը, նախագահութեամբ նախկին Պատրիարք հոգեւոյս Իզմիրլեան Ս. Հօր և նոյն նիստին կազմեց իր գլխաւոր, ընտրելով մեծամասնութեան քուէով՝ Խնդիր Սիմոնեան էֆ. և Ատենապետ և Գրիգոր. Իճատճեան էֆ. և Ատենադպիր:

Արդ, Խորհուրդս միայն վեց անգամով պաշտօնավարեց վեց ամիսներ, իսկ 9 Յուլիս 1909ին՝ Խնդիր էֆ. Սիմոնեանի՝ Բերայի Թաղ. Խորհրդոյ անդամակցութեան հետեւանօք, Խորհրդէս հրաժարելուն վրայ, Խորհրդոյս առաջարկութեամբ, յիշեալին տեղ Մկրտիչ էֆ. Նորիկեան և Մալաթեան էֆ. փ տեղ ալ Մայր Վարժարանի տեսուչ Հայկ էֆ. Խօճատարեան անդամ

ընտրուեցան Քաղ. Ժողովէն և ատենապետութեան պաշտօնը 9 Յունիս 1909ին նախ առժամապէս և Յունիս 21ին վերջնականապէս և միաձայնութեամբ յանձնուեցաւ Ա. Գաւապեանէ ֆ. ի :

Պօժառարկան ու Հինգլեան էֆ. ներք. կարծիքի անհամաձայնութեան մը վրայ նոյն տարւոյ Օգոստոսին վերջերը հրաժարեցան Սորհրդոյս անդամակցութենէն, զանգատելով որ «Սորհրդոյս հափէն աւելի կառչած է կանոնի տալին, իր ուղղութեամբ, որուն չէին կրնար հետեւիլ» և զամբ պարզապէս թիւրիմացութեան արդիւնք էր թէն, սակայն հակառակ ձեռք առնուած միջոցներուն, անկարելի դարձած էր ետ առնել տալ Հինգլեան էֆ. ի հրաժարականը, իսկ Պօժառարկան էֆ. Քաղ. Ժողովոյ անդամ ընտրուելով, հնարաւոր չէր պաշտօնավարութիւնը :

Ուստի 6 Հոկտ. 1909ին Սորհրդէս եղած առաջարկութեան համաձայն, անոնց տեղ ընտրուեցան Գ. Մալաթեան և Նիկողոսեան Վարժարանի հիմնադիր Տնօրէն Յակոբ էֆ. Նիկողոսեան, որոնց առաջինն այս անգամ եւս չստանձնեց իր պաշտօնը, իսկ երկրորդը հակառակ այդ պաշտօնն ընդունած ըլլալուն, երկու նիստերու միայն մասնակցելէ յետոյ քաշուեցաւ, առարկելով թէ իր տրամադրելի ժամերը չեն համաձայնիր Սորհրդոյս նիստերուն յատկացեալ ժամերուն :

Այս միջոցին Ազգ. Վարչութեան Քաղ. Ժողովը հրաժարած և 23 Հոկտ. 1909ին նոր Քաղ. Ժողով մը ընտրուած ըլլալով, Սորհրդոյս կր փութար իր տասնամեայ գործառնութեանց ամփոփումը տեղեկագրել անոր 27 Հոկտ. 1909ին և ի պատասխանի կ'ստանար 16 Նոյմ. 1909 թուակիր պաշտօնագիր մը, որով միւս Տեսուչ Սորհրդոյս ներքին հետ միասին Սորհրդոյս ալ կը վերահաստատէր իր պաշտօնին մէջ :

Վերոյիշեալ երկու անդամներու ընտրութեան ապարդիւն մնալուն վրայ, Սորհրդոյս 10. Դեկտմ. 1909ի և 19 Յունվ. 1910ի առաջարկութեամբ Քաղ. Ժողովը անոնց տեղ ընտրեց Ազգ. Կեդր. Վարժարանի Տնօրէն Նալբանդեան Մարտիրոս և Կալաթա Մարալի Կայս. Լիսէի Ուսուցիչներէն Յովհաննէսեան Յարութիւն էֆ. ներք. : Այս վերջինն ալ կարճ պաշտօնա-

վարութենէ մը ետքը՝ Յունիս ամսոյ վերջերը՝ բռնադէմքի մը պատճառաւ հրաժարելուն հետեւանօք, Սորհրդոյս 14 Օգոստ. 1910ի առաջարկութեան համաձայն անոր տեղ անդամ անուանուեցաւ Ռոպէրթ Գօլէթի ուսուցիչներէն Բրօֆէսէօր Արրահամ էֆ. Տէր Յակոբեան :

Սորհրդոյս իր միամեայ պաշտօնավարութեան լրացման առթիւ զաղանի քուէարկութեամբ և միաձայնութեամբ վերահաստատեց իր դիւանը, Ազգ. Սահմանադրութեան 85րդ յօդուածին համաձայն և 4 Յունվ. 1910ին յայտարարեց Քաղ. Ժողովին :

Սորհրդոյս օրինական շրջանը կը լրանար թէպէտ 1 Դեկտմ. 1910 թուականին, սակայն նոյն միջոցին յառաջ գալով Ազգ. ներքին տաղանդ մը, Սորհրդոյս պարտաւորեցաւ չարունակել իր պաշտօնը, չխափանելու համար գործառնութեանց սովորական ընթացքը, և յետոյ նախորդ Վարչութեան՝ առժամապէս իր պաշտօնին զրուելը վերադառնալուն առթիւ, այս վերջինէն ստանալով 31 Յունվ. 1911 թուակիր պաշտօնագիր մը, որով Ստան Ժողովոյ որոշմամբ, «կր խնդրուէր Սորհրդէս որ իրեն թեւակից մէկ ճիւղը Կեդր. Վարչութեան, չարունակէ իր պաշտօնը, հիմնուելով Ազգ. Ընդհ. Ժողովոյ 21 Յունվ. 1911ի որոշման վրայ, որով Կրօն. և Քաղ. Ժողովները վերադառնան էին իրենց պաշտօնը» :

Արդ, այս յանձնարարութեան վրայ Սորհրդոյս չարունակեց անդհատ իր պաշտօնը մինչեւ 10 Յունիս 1911 և նոյն օրը փակեց իր վերջին և 145րդ նիստը, երբ տեղեկացաւ թէ իր յաջորդն ընտրուած է նորակազմ Քաղ. Ժողովէն. մինչեւ վերջին օրը Սորհրդոյս պաշտօնի վրայ գրտնուող անդամներն էին .

1. Արիստակէս էֆ. Գաւապեան
2. Գրիգոր էֆ. Իճատեան
3. Արրահամ էֆ. Տէր Յակոբեան
4. Մարտիրոս էֆ. Նալբանդեան
5. Մկրտիչ էֆ. Նորիկեան
6. Պետրոս էֆ. Գարսեան

Իսկ Տօքթ. Ն. Մաթիս, իր բազմազգազ վիճակին պատճառաւ տարիէ մը ի վեր քաշուած էր պաշտօնէ և որուն տեղ ուրիշ մէկը ընտրուած չէր :

~~~~~

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՐԾԱՌՆՈՒԹԻՒՆՔ

Սորհրդոյս երբ ձեռնարկեց պաշտօնի, իր սեղանին վրայ գտաւ իւր նախորդէն փոխանցուած բազմաթիւ թուղթեր զանազան խնդիրներու վերաբերեալ՝ որոնց կարգադրութեան համար հարկ եղաւ ամիս մը զոհել :

Առաջին օրէն դիտեց թէ 1.— Ազգ. վարժարանաց մէջ կը պաշտօնավարէին բազմաթիւ ուսուցիչներ և ուսուցչուհիներ առանց ուսուցչական վկայականի. 2.— Ի չգոյէ կրթական այցելու տեսչի, Ազգ. վարժարանք զուրկ կը մնային Սորհրդոյս հսկողութենէն. 3. Վարժարանաց կրթական պաշտօնեաներուն կենսագրութիւնը բոլորովին անձանթ ըլլալով Սորհրդոյս, իրենց մասին ու է խնդիր ծագելու պարագային, անկարելի կը դառնար անոնց անցեալին վրայ որոշ գաղափար մը կազմել. 4.— 1893ին հաստատուած Ազգ. Կրթութեան Կազմական Կանոնագիրը, 1897ին հրատարակուած Ազգ. վարժարանաց Կրթական Ծրագիրն ինչպէս նաեւ 1893ին պատրաստուած Ուսուցչութեան ընտրելեայ քննութեան Հրահանգը զանազան անսովորութեանց թիրի և ժամանակիս պահանջութեան անհամաձայն ըլլալուն՝ անոնց բարեփոխման պէտքն զգալի դարձած էր. 5.— Մինչեւ որ յիշեալ կանոնագիրը, ծրագիրը և հրահանգը բարեփոխուելով ըստ օրինի գործադրութեան դրուէին, անհրաժեշտ էր անոնց անթերի գործողութեանը մասին կարելի եղածին չափ խոտադհանջ ըլլալ, որովհետեւ յիշեալ կանոնագրի, ծրագրի և հրահանգի տրամադրութիւններուն մէկ մասը մեռեալ տառ մնալով, անկանոնութիւններ սովորական դարձած էին. 6.— Երկար տարիներու ընթացքին մէջ գործածուած ուսուցչական վկայականներու յատուկ արձանագրութեան տուժարն որ Սորհրդոյս ամենէն կարեւոր վաւերագրութիւնը պէտք էր ներկայացնէր, ընդհակառակը կը պար-

զէր արգահատելի վիճակ մը բոլորովին զուրկ վաւերականութենէ, իսկ Ատենապետութեան տուժարը կը մնար մեծ մասամբ անստորագիր :

1. Մ Ա Ս

ՌԵՍՊԵԶԱԿԱՆ ՎԿԱՅԱԿԱՆՆԵՐ

Արդ, Սորհրդոյս մեծ կարեւորութիւն տուաւ վկայականի խնդրոյն, որպէս զի Ազգ. վարժարանաց մէջ Կազմ. Կանոնագրի 31րդ յօդուածին արտադրութեան հսկողակ, առանց վկայականի չպաշտօնավարեն ուսուցիչք և ուսուցչուհիք և առայդ, իր պաշտօնավարութեան շրջանին մէջ երեք անգամ, այն է՝ 18 Դեկտմ. 1908ին, 17 Յունիս 1909ին և 7 Յունիս 1910ին մասնագէտ ուսուցիչներէ և ուսուցչուհիներէ կազմեց ուսուցչական Քննիչ Յանձնաժողովներ և անոնց անդեկայիրներուն և քննութեան հրահանգին համաձայն տուաւ ուսուցչական վկայականներ :

Որովհետեւ Մէարիֆը չէր ճանչնար Կրօն. Ժողովին տուած վկայականները, մինչ նոյն Ժողովին անկէր և կեղեցական երաժշտութեան վկայական տալ, ուստի Սորհրդոյս գիմու մին վրայ, Ազգ. Կեդր. Վարչ. Կրօն. Ժողովը, իր 10 Մարտ 1911 թուակիր և 996 համարաւ պաշտօնագրով արտօնեց մեկ իր տուած այդ կարգի վկայականներու հիման վրայ նոր վկայականներ տալ և կեղեցական երաժիշտներուն, որոնց ըստ այսմ փոխուած վկայականներուն թիւը կը հասնէ տասնեւհօթի :

Սորհրդոյս լայն սահմանով յարաբերութիւն մշակելով նաեւ գաւառներու հետ, ըստ արամագրութեան Կազմ. Կանոնագրի 34րդ յօդուածին, 30 Հոկտմ. և 17 Նոյմ. 1909ի շրջարկարկաններով և այլ գրերով արտօնեց Գաւառ. Ուսումն. Սորհրդերը, տեղւոյն վրայ և մասնա-

Խորհուրդս հարկադրուեցաւ շարունակել իր Ֆետագիւղումները՝ այս անգամ ալ նորընտիր Քաղ. Ժողովոյ մօտ և անոր արածուեթեան վրայ կրթական այցելու տեսուչ անուանելով Խորհրդոյս հախորդ անդամ Հայկ Էֆ. Խօճապարեանը 21 Դեկտ. 1909ին յայտագրեց նոյն Ժողովին և սակայն Քաղ. Ժողովն ի պատասխան ամէջ բերելով յիշեալին՝ վերջերս Քաղ. Ժողովոյ անդամ ընտրուած Բլավը, սոյն անուանումը՝ համարատու եթեան ու համարատուեթեան սկզբունքին հակառակ կրնկառէր, տեսուեթիւն մը՝ որուն ճշտութեանը չկրցաւ համոզում գործցնել Խոր

հուրդս թէպէտ, սակայն միւս կողմէ տեսնելով որ Տնտեսական Խորհուրդը 1910ի ելմտացոյցին մէջ կրթական տեսչութեան պաշտօնին համար միայն տասն և երկու հազար զշ-ի տարեթոշակ մը սահմանած է, նախորդ տարւոյ համար առ այդ տասն և եւթ հազար զշ-ի սկզբունքն ընդունած ըլլալուն հակառակ և նկատելով որ արդի Քաղ. Ժողովը ալ չպաշտօններն ունի սկզբունքը, թեւադրուելով իր Ս. Նախագահէն, որ համակարծիք չէր Կրթական Տեսչութեան պաշտօնին վերահաստատման, որոշած էր առ այժմ յետաձգել խնդրոյն հետապնդումը, մինչեւ որ թուականի խնդիրը կարգադրուի նպատակաւ և զօնացուցիչ եղանակաւ:

Իրաց կայութիւնն այս էր, երբ այդ պաշտօնին թեկնածու կը ներկայանար ծանօթ մանկավարժ Տիար Դաւիթ Քալանթարեան և Քաղ. Ժողովը մասնաւոր պաշտօնագրով մը կը յանձնարարէր յիշեալին թեկնածութիւնն ի նկատ առնուլ և մրցումով կատարել ընտրութիւնը:

Խորհուրդս սակայն ի նկատ առնելով Քալանթարեան էֆ-ի փորձառու մանկավարժի հանգամանքը, բողոքականութեան և քսան տարիէ ի վեր Պրուստի մէջ հաստատած մասնաւոր վարժարանի մը հիմնադիր անօրէնութեան պաշտօնն արդիւնաւորագէտ վարած ըլլալը և մասնաւոր այս պաշտօնին համար մրցման դրութեան կիրառումին անհարմարութիւնը, որոշեց կրթական այցելու տեսչութեան պաշտօնը յանձնել յիշեալին Սեպտ-ի սուսի օրէն սկսեալ միամեայ պայմանաժամով և սոյն որոշումը 25 Օգոստ. 1910 թուականէն յայտագրեց Քաղ. Ժողովին:

Այս վերջինը 6 Սեպտ. 1910 թուականի և Խորհուրդս ուղղեալ պաշտօնագրովը հաստատած ըլլալով Քալանթարեան էֆ-ի անունումը, Խորհուրդս նոյն ամսոյ 14ին յանձնեց անոր իր պաշտօնին կանոնական պայմանները մանրամասնող պաշտօնագիր մը. իսկ 28 Սեպտ. 1910ին գրաւորապէս խնդրեց Քաղ. Ժողովէն որ, սահմանուած 1000 զշ. ամսաթոշակէն դուրս, ամսական 500 զշ. ևս յատկացուի իրեն իրեն երթեւեկութեան ծախք, ըստ որում պայման դրուած էր կրթական այցելու

տեսչին, չստանձնել ուրիշ ունէ պաշտօն և այս յաւելուածական վարկին փոխարէն ցոյց տուաւ 8000 զշ. որ Կրթական Տեսչի պաշտօնին համար 1910 տարւոյ առաջին օրէն սկսեալ, և 1910ի ելմտացոյցով սահմանուած 1910 զրշ. ամսաթոշակին մինչեւ Օգոստոսի վերջը ութ ամիսներ չդորձածուած ըլլալուն հետեւանք, Խորհուրդս հաշուոյն անձեռնմխելի կը մնար: Սոյն առաջարկը սակայն կրկնուած ըլլալուն հակառակ չունեցաւ հետեւանք մը. որով Կրթական Տեսչին իր պաշտօնին կիրառման մասին մինչեւ վերջը նիւթական դժուարութեանց մասնուեցաւ: Ինչ-ամենայն պաշտօնավարութեան շրջանին փորձով հաստատուցաւ թէ կրթական այցելու տեսչութեան պաշտօնին վերահաստատումն օգտակար եղած է. այս վերջին շրջանին մէջ Խորհուրդս ի վիճակի էր մայրաքաղաքիս Ազգ. վարժարանաց կացութեան աւելի մօտէն իրազեկ լինելու օրն օրին և այս կերպով կարողացած էր հարկ եղած հրահանգները առ անոնց դիտակցարար. կրթական պաշտօնէից հետ յարաբերութիւնները կանոնաւորուած էին. Կրթական Տեսչին այլապէս կ'արդիւնաւորէր իր պաշտօնավարութիւնը, վարժարանաց մէջ աւանդելով օրինակելի դասեր, առ ի չօչէ մանկավարժական զարմարքի զոր փորձեց հաստատել Խորհուրդս, այլ սակայն չյաջողեցաւ, մեր կրթական պաշտօնէից մեծ մասին անտարբերութեան պատճառաւ:

Ուստի Խորհուրդս խորապէս համոզուած է թէ առանց Կրթական Տեսչի Ուսումն. Խորհուրդներն երբեք չեն կրնար հսկողութեան աւագ պարտականութիւնն ի գործ դնել:

3 Մ Ա Ս

ԿՐԹԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆԵՐԻ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Պետական պաշտօնատուներու և հանրային հաստատութիւններու մէջ ի վաղուց ընդունուած է կենսագրագրի գրութիւնը, որ ամենակարեւոր պէտք մը կը գոհացնէ պարտաւորիչ կերպով. այդ գրութիւնը տարածուած է ժամանակէ մը ի վեր նաեւ պետական վարժարաններու մէջ, մինչ մեր

Ազգ. վարժարաններու մէջ պաշտօն վարող կրթական պաշտօնեաներու մասին ընտելիւր կիրարկուած չէր այդ օգտակար գրութիւնը հակառակ անոր անհրաժեշտութեանը: Ուստի Խորհուրդս ի նկատ առնելով այս ամէնը, որոշեց 1909 Յուլիար 1էն սկսեալ ի գործ դնել վայն. առաջին օրէն սպա-գրական ծախքերու համար դժուարութիւններու մասնուեցաւ, երբ ամիսներ վերջը յաջողեցաւ սպագրել առ կենսագրագրերը, որոնք պատրաստուած էին պետական կենսագրագրերու հետեւողութեամբ և հարցման ու պատասխանի ձեւով, իւրաքանչիւր պաշտօնի համար կրկին օրինակով որոնց մին յետ վաւերացման իրեն քով մնալու, իսկ միւսը Խորհուրդս արամադրութեան ներքեւ վաւերական տուժար մը կազմելու համար:

Խորհուրդս կրկին դժուարութեան մասնուեցաւ սակայն, այս անգամ ալ գործադրութեան միջոցներ չունենալուն պատճառաւ, որովհետեւ միմիայն մայրաքաղաքիս մէջ պաշտօնավարող 258 երկսեռ ուսուցիչներու կենսագրագրերը պատրաստել տալու, տեղւոյն վրայ քննելու և անոնց պարունակութեան ճշտութիւնը ստուգել և վաւերացնելու գործն ըստ ինքեան առկաւակի, երկարատեւ և յաճախակի երթեւեկութիւններու ու հետապնդումներու կարօտ էր:

Ուստի այս գործն ալ ժամանակ մը վերապահուեցաւ Կրթական Տեսչի անուանման և վերջապէս ներկայ դպրոցական տարեշրջանէն սկսեալ ձեռնարկուած էր անոր գործադրութեան, որ տակաւին աւարտած չէ, մասամբ կրթական պաշտօնէից անյօժարութեան և մասամբ ալ Կրթական Տեսչին այլապէս ընտանաւորեալ ըլլալուն պատճառաւ:

Սոյն տպեալ կենսագրագրերու մէջ հարցման կարգով ճշտելի են Ա. Կրթական պաշտօնէին անունը, մականունը, և հօր անունը, Բ. Ծննդեան թուականը և ծննդավայրը, Գ. Որ վարժարաններու մէջ, ինչ ուսումներ առած ըլլալը, ո՞ր լեզուներով խօսիլ և գրել կարենալը և ո՞ր վարժարաններէն դպրոցական վկայական ունենալը Դ. Որ թուականին ուսուցչութեան ասպարէզը մտած, ո՞ր վարժարան

ներուն մէջ ինչ պաշտօններ վարած և ինչ թոշակ ստացած, ո՞ր թուականին, ո՞ր տեղէն վկայագիրներ առած ըլլալը, Ե. Կեդր. Վարչ. Ուսումն. Խորհուրդէն վկայեալ ըլլալը, կամ ո՞ր տեղէն ուսուցչական վկայական ունենալը, ուսման ո՞ր ճիւղի մասնագէտ, ո՞ր թուականին վկայական ստացած ըլլալը, եթէ պետական կամ օտար կրթական պաշտօնատուէն մը վկայեալ է, վկայականը Կեդր. Վարչ. Ուսումն. Խորհուրդէն վաւերացեալ ըլլալը կամ ոչ, Զ. Ուսուցչութեան զատ եթէ ազգային կամ ուրիշ պաշտօններ վարած է կամ կը վարէ, անոնց ինչ պաշտօններ ըլլալը, որեւէ արուեստի հետեւած ըլլալը կամ ոչ, եթէ արուեստի թիւները, իր երկարութեան թիւներու անունները, Է. Վերջապէս ճշտելի են թէ՛ ուսուցչական կամ ազգ. պաշտօններէ դադարեցուած է երբեք, ունէ դատապարտութիւն կրած է, ո՞ր թուականին, ո՞ր տեղ և ինչ պատճառաւ, եթէ ամբաստանուած կամ դատի ենթարկուած է, ինչ եղած է հետեւանքը, այդ մասին ունէ պաշտօնավարող ունի՞ր, Կենսագրագրին ունի նաեւ ծանօթութեան բաժին մը, պաշտօնական վկայութեանց և վաւերացումներու յատկացեալ:

4. Մ Ա Ս

ԿԱԶՄ. ԿԱՆՈՆԱԳԻՐ, ԿՐԹԱԿԱՆ ՄՐԱԳԻՐ ԵՒ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՆՍԵՐ.

Խորհուրդս իր պաշտօնին ձեռնարկելէ անմիջապէս վերջ ի նկատ առնելով 1893 թուականին հաստատուած «Ազգային նախական կրթութեան Կազմ. Կանոնագրին» և 1897ին հրատարակուած «Ազգ. վարժարանաց Կրթական Ծրագրին» ինչպէս նաեւ 1893 թուականին պատրաստուած «Ուսուցչութեան ընտրելաց քննութեան հրահանգին»՝ ժամանակին պահանջմանց համաձայն բարեփոխութեան պէտքը, որում մասնաւոր ձեռնարկել Կազմ. Կանոնաւոր էր վերաքննութեանը և առ այդ կազմած գրի վերաքննութեանը և առ այդ կազմած էր Վերաքննիչ Ծանփածոյով մը, Գարեգին Գալաթեան, Գալուստ Մալաթեան, Հայկ Խոճատարեան, Յովհաննէս Հինգլեան և Սիմոն Զաւարեան էֆ. ներքէ, և պաշտօն յանձնած էր Խորհուրդին անդամ

ներէն Արիստակէս էֆ. Գասպարեանի, նոյն Յանձնաժողովի նիստերուն նախագահել:

Սոյն Յանձնաժողովն 3-4 ամիսներ աշխատելով, ուսումնասիրեց նախորդ Ուսումն. Խորհուրդի օրով պատրաստուած կանոնագրի ծրագիրը և այդ առթիւ բաղմաթիւ ուսուցիչներու կողմանէ ժամանակին զրկուած դիտողագրերը, ինչպէս նաեւ Ազգ. վարժարանաց Ընդհ. Տնօրէն՝ Հանգուցեալ Իփէքճեան Համբարձում էֆ. է պատրաստուած և 23 Յունի. 1881 թուականին՝ Ազգ. Ընդհ. Ժողովին մատուցուելով, նոյն Ժողովոյ Ատենապետաց Դիւանէն բարեփոխուած «Ազգային Կրթութեան Ընդհ. Օրինաց Ծրագիրը» և պատրաստեց կանոնագրի նախագիծ մը, սակայն յետոյ Յանձնաժողովը կազմալուծուելով, չյաջողեցաւ դասաւորել և կանոնական վերջնական ձևի վերածել պատրաստուած նախագիծը:

Անցան ամիսներ և Խորհուրդս տեսնելով որ անհնարին էր սոյն գործը լրացնել յիշեալ Յանձնաժողովի ձեռքով, որոշեց այդ աշխատութիւնը աւելի լայն սահմանի մը մէջ կատարելագործելու գաղափարն ի գործ դնել և այդ նպատակով հրաւիրեց մայրաքաղաքի ծանօթ ուսուցիչներէն և ուսուցչուհիներէն, ինչպէս նաեւ ուսումնական անձնակազմութիւններէ վաթսուհի հոգի, որոնց հազիւ թէ կէսը պատասխանած ըլլալով եղած հրաւերին՝ 9 Նոյ. 1909ին, անոնցմէ կազմեց «Կրթական Վերաքննիչ Յանձնաժողով» մը, որ յետ փոփոխութեան որոշուեցաւ պատրաստել նախ Կազմ. Կանոնագիրը, և յաջորդաբար վերաքննել Կրթական Ծրագիրը և քննութեան հրահանգը, ուստի սոյն Յանձնաժողովը գաղափար քուէարկութեամբ իր մէջէն ընտրեց «Կազմական Կանոնագրի Մասնաժողով» մը, որ կը բաղկանար Թովմաս Աճէմեան, Մարտիրոս Նալբանդեան (որ այն ատեն Խորհուրդի անդամներէն չէր), Յարութիւն Յովհաննէսեան, Ստեփան Կուրաթիկեան էֆ. ներքէ և Օր. Կիւրիւկ Ճէլալեանէ (այժմ Տիկին Հ. Պոյաճեան), այս վերջինը չտանձնեց իր պաշտօնը:

Մասնաժողովը հիմնուելով հանգրձն նախագիծն պատրաստուած նախագիծին վրայ, ըստ պահանջման հարկին սրուած

արտօնութեան համաձայն պատրաստեց գրեթէ նոր կանոնագրի ծրագիր մը և մի քանի ամիս վերջը բերաւ իր տեղեկագիրը Կրթական Վերաքննիչ Յանձնաժողովին, որ միշտ կը գումարուէր Խորհուրդի անդամներուն ներկայութեամբ. Յանձնաժողովը յաջորդաբար մի քանի նիստերու մէջ քննեց սոյն ծրագիրը և յետ փոփոխութեան ընդունեց զայն իր ամբողջութեանը մէջ ու սկսաւ անոր յօդուած առ յօդուած քննութեանը, բայց յետոյ նկատելով որ այդ ընթացքով տարի մը պէտք էր գործը վերջացնելու համար, որովհետեւ Յանձնաժողովը հազիւ թէ երկու երեք շաբաթ մի անգամ կրնար նիստ գումարել, հետեւապէս որոշուեցաւ պատրաստուած կանոնագրի ծրագիրն ենթարկել ուղղակի Խորհուրդի քննութեանը, յանձնարարել միանգամայն Յանձնաժողովի անդամներուն՝ որոշեալ պայմանաժամի մը մէջ իրենց դիտողութիւնները յայտագրել Խորհուրդին, ուսումնասիրելով նոյն ծրագիրն որ բաղմադրուած և բաժնուած էր իրենց:

Արդ, Խորհուրդս որոշեալ պայմանաժամէն ետքը ձեռնարկեց ծրագրի քննութեանը, և չափ քիչ թիւով եկած տեղեկագրերն, ինչպէս նաեւ նոյն Կանոնագրի վարչային մասը կազմող և Խորհուրդի Ատենապետին կողմէ պատրաստուած նախագիծ մը աչքի առջեւ ունենալով, պարբերաբար բացառիկ նիստերու մէջ յօդուած առ յօդուած քննեց և սրբադրութիւններով, յապաւումներով և յաւելումներով վերջացուց սոյն «Ազգ. Կրթութեան Կազմ. Կանոնագիրը», որ տար գլուխներու բաժանումով կը բովանդակէ հարիւր երեսուներ չորս յօդուածներ, և իւր 12 Նոյ. 1910 թուականու պաշտօնագրով մատուց զայն Ազգ. Կեդր. Վարչութեան նախորդ Խառն Ժողովին ի վաւերացումն. աւելցնելով թէ՛ այդ կարեւոր բայց մեր կամքէն անկախ պատճառներով յապաղած աշխատութեան համար փոխ և ջանք չէ խնայուած զայն բոտ կարի խնամակալ վիճակի մէջ ներկայացնելու համար:

Խորհուրդս՝ իր սոյն պաշտօնագրով կը խնդրէր Պատկ. Խառն Ժողովէն, որ ի նկատ առնելով խնդրոյն սահմանափակութիւնը, յետ քննութեան օր առաջ վաւերացնէ յիշեալ կանոնագիրը և արտօնէ մեղ

ընդհուպ և առժամաբար դնել ի գործագրութիւն, մինչեւ որ հաստատուի վերջնականապէս նաեւ Ազգ. Ընդհ. Ժողովէն, բան մը՝ որ երկար ժամանակի կը կարօտէր, մինչ անոր անմիջական գործադրութիւնն ըստ ամենայնի անհրաժեշտ է, արդի Կազմ. Կանոնագրի յառաջ բերած դանդաւան անպատեհութեանց պատճառաւ. կանոնագրի մը՝ որ միմիայն Խառն Ժողովոյ վաւերացումովը տաան և ուրիշ տարիէ ի վեր կը գործադրուի:

Բայց աստի, Խորհուրդս՝ բաղմաթիւ օրինակներով սպազարկել տուաւ նոյն կանոնագիրը և զրկեց Ազգ. երեսփոխաններուն, մայրաքաղաքի Թագ. Խորհուրդներուն, գաւառաց Առաջնորդարաններուն և հայաթներին, նպատակ ունենալով պատեհութիւն տալ անոնց, որպէսզի քննութեան միջոցին փութան յայտնել իրենց դիտողութիւնները եթէ ունին, ուղղակի Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Խառն Ժողովին ի նկատառումն. Բայց որովհետեւ վերահաս՝ ծանօթ աղբային տագնապին բերմամբ թէ՛ Ս. Պատրիարքն և թէ՛ Կրօն. ու Քաղ. Ժողովներն ամիսներով ձեռնարկ չենացին և յետոյ, այս վերջինները՝ իրենց պաշտօնը առժամապէս վերստանձնելով հանգրձն միշտ կազմալուծեալ վիճակ մը պարզեցին: Ուստի Խորհուրդին անընդհատ հետապնդումներուն հակառակ, կարելի չեղաւ բաղձացեալ վաւերացումը ձեռք բերել, և տեսնել երկու տարուան չարաքար աշխատութեանց արդիւնքը, մեր օրով գործադրութեան զննելով յիշեալ կանոնագիրը, որ կը մնայ այժմ՝ նորակազմ Վարչութեան սեղանին վրայ: [*)]

Խորհուրդս 8 Մայիս 1910 թուականին կազմած էր վերոյիշեալ Վերաքննիչ Յանձնաժողովէն ընտրեալ, Կրթական Ծրագրի մասնաժողով մը ևս, որ կը բաղկանար ծանօթ մասնագէտներէ, պաշտօն տալով անոնց՝ նոր Կազմական Կանոնագրի՝ ուսմանց յայտագրին հիման վրայ, պատրաստել նոր Կրթական Ծրագիր մը, որ բովանդակէ մանկապարտէզի, տարրական և բարձրագոյն նախակրթութեանց, ինչպէս նաեւ երկրորդական կրթութեան ճիւղերը, նորագոյն պահանջմանց համաձայն և ըստ կարի պետական վարժարանաց Կրթական

(*) Յետոյ առանց քննութեան վերագործուած է արդի Ուսումնական Խորհուրդին:

Ծրագիրներուն պատշաճեցնելու պայմանաւ. յիշեալ մասնագէտներէն ոմանք լրացնելով իրենց յանձնուած աշխատութիւնը, հետզհետէ յանձնեցին պատրաստուած նախագիծերը. իսկ մէկ մասը յօժարութիւն կամ ժամանակ չունեցաւ այդ աշխատութիւնը փութացնելու, Խորհուրդս եղած յաճախակի հետապնդումներուն հակառակ և հետեւապէս կարելի չեղաւ ձեռնարկել ծրագրի քննութեան օր Կազմ. Կանոնագրի լրացուցիչ մասը պիտի կազմէր և անոր հետ միասին գործադրութեան պիտի դրուէր յառաջիկայ դպրոցական տարեգրքնէն սկսեալ. բան մը՝ որ մեր յաջորդներուն հոգածութեան կը կարօտի, նախնական դժուարութիւններն արդէն իսկ հարթուած ըլլալով:

Ինչպէս որ ըսինք վերեւ, «Ուսուցչութեան ընտրելեաց քննութեան հրահանգն» արդէն մասամբ բարեփոխուած է. իսկ անոր՝ ամբողջութեամբ վերաքննութեան ձեռնարկելն այն ատեն միայն հնարաւոր կը դառնայ երբ նոր Կրթական Ծրագրի աշխատութիւնը վերջնականապէս աւարտի:

Ասոնցմէ զատ կան երկու կանոնագրեր եւս վերաքննութեան և ձեւափոխման կարօտ, որոնք են «Ազգային ընկերութեանց կազմական կանոնագիրը» և «Կ. Պոլսոյ կարօտեալ Հայ ուսուցչաց օգնութեան անտուկի կանոնագիրը», առաջինը՝ 16 Յունի. 1887 թուականին Ազգ. Կեդր. Վարչ. Խառն Ժողովէն սահմանեալ, իսկ երկրորդը՝ 13 Յունիս 1901ին, Ազգ. Կեդր. Վարչ. Քաղաքական Ժողովէն վաւերացեալ, որուն 21 և 22րդ յօդուածները փոփոխուած են 3 Մայիս 1905ին, և անոնք կը պարտադրեն Կրթական պաշտօնեաներն ի նպատակ յիշեալ անտուկին վճարել որոշ գումար մը, մինչեւ 300 զրշ. ամսաթոշակին՝ վրայ կէս առ հարիւրի և ատկէ վեր թոշակի վրայ մէկ առ հարիւրի համեմատութեամբ:

Ընկերութեանց կանոնագրին վերաքննութեան ժամանակ չունեցաւ Խորհուրդս, բայց որովհետեւ Կրթական պաշտօնեաներէն ոմանք զանգատած էին Օգնութեան Մատուկի կանոնագրին արդի ձեւին դէմ, «Օգնութեան Մատուկ» և «Կարօտեալ Ուսուցիչ» պարբերութիւնները նուաւստացուցիչ համարելով, և այս պաշտօն յայտագրած էր նոյն անտուկի Հոգաբարձութիւնն առաջարկելով որ այդ

անունը փոխելու և «Ուսուցչաց հանգստեան Միություն» վերածուի, և որովհետև խորհուրդս՝ իր պատրաստած նոր կազմ, կանոնադրով՝ արդեն իսկ ընդունած էր հանգստեան միությունի հաստատման սկզբունքը (Տես յօդուած 56) և նկատելով որ բաւերը և անունը փոխելով ունէ արդենք մը չէր կրնար յառաջ գալ, հետեւապէս 13 Յունիս 1910ին, խառն ժողովոյ միջոցաւ յանձնարարած էր յիշեալ Հոգաբարձութեան, պատրաստել Հանգստեան Միությունի կանոնադրի ծրագիր մը և յղել ի քննութիւն:

Հոգաբարձութիւնն իրեն եղած այս յանձնարարութիւնը կատարած և պատրաստուած ծրագիր մը 22 Ապրիլ 1911ին խառն ժողովէն խորհուրդիս յանձնուած ըլլալով ի նախաքննութիւն, խորհուրդս դիտեց թէ սոյն ծրագիրը դատարարութեան և կանոնական հանգամանքէ զուրկ էր, և որովհետև այս միջոցիս խորհուրդիս աւտենապետը Պետական Օրինաց հետեւողութեամբ պատրաստած ըլլալով 28 յօդուածներէ բաղկացեալ «Հայ ուսուցչաց Հանգստեան Միությունի կանոնադրի ծրագիր» մը (*) որոշեց հաղորդել զայն յիշեալ Հոգաբարձութեան, որպէս զի այդ մասին յայտնէ իր դիտողութիւնները եթէ ունի, և միւս կողմէն բազմազրեւ տալով սոյն ծրագիրը, բաժնեց իր անդամներուն յուսումնասիրութիւն և Հոգաբարձութեան ծրագրին հետ ի բազմաթիւութիւն, մինչև որ յիշեալին դիտողութիւնները հասնին, ուստի այս պայմաններով անաւարտ կը մնայ տակաւին, նաեւ ուսուցչաց Հանգստեան Միությունի կանոնադրը, որուն տրամադրութեամբ՝ Կ. Պոլսոյ կարօտեալ Հայ ուսուցչաց Օգնութեան արդի միությունը ջնջուելով, անոր գոյքերը, արժեթուղթերը և պատրաստ դրամը պիտի փոխանցուէին Հանգստեան Միութեան:

5. ՄԱՍ

(ԱՌ ԶԵՌՆ ԳՏՆՈՒԱԾ ԿԱՆՈՆՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ)

ԱԶԳ. ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ՝ ԱՊԱ. ԿԵԴՐՈՆԱԶՄԱՆ սկզբունքն ընդունած ըլլալով հանդերձ, հսկողութեան և հակա-

(*) Որուն մէկ օրինակը կցուած է տեղեկագրիս:

կշտի իրաւունք մը սահմանած է Ազգ. Վարչութեանց և կապ մը հաստատած է Տեսուչ խորհուրդներու և Թաղ. խորհուրդներու միջեւ, մէկը միւսին համարաւոր ճանաչելով և այս նպատակով յօրինուած են Ազգ. Կրթութեան Կազմ. Կանոնադրը, մայրաքաղաքիս Թաղ. խորհուրդոց յատուկ 1873ի սահմանադրական հրահանգը, գաւառաց յատուկ սահմանադրական հրահանգը, որոնց կէտ առ կէտ գործադրութիւնը միայն պիտի ապահովէր գործերու կանոնաւոր ընթացքը, որուն՝ զգալի պէտք կար մանաւանդ՝ ազատութեան հռչակումին անմիջապէս յաջորդող խառնաշփոթ և անկապակից կացութիւնը բարւոքելու համար: Հակառակ պարագային պիտի յառաջ գար բոլորովին անկերպարան վիճակ մը, կարգ կանոնի ալ աւելի խանգարումովը, քան որքան որ պատահած էր ի սկզբան. ուստի այս տեսութեամբ խորհուրդս հաստատապէս որոշեց կարգապահութեան մասին խստապահանջ ըլլալ այնչափ, որչափ որ թոյլատու էին իր սեփական միջոցները, և մինչև վերջը ամենամեծ հոգածութիւն յոյց տուաւ յիշեալ կանոնները և հրահանգները տառացիօրէն գործադրելու համար, չմոռնալով կիրարկել նաեւ, անոնց այն մասերը, որոնք ժամանակի ընթացքին մէջ անգործածութեան մասնուած էին, արդարեւ խորհուրդս ամէնէն առաջ ինքը կ'զգար և փորձով իսկ կը հաստատէր թէ առձեռն գտնուած կանոններն ունին զանազան թերութիւններ և ժամանակին պահանջմանց անհամաձայն կէտեր և ասոր ապացոյցն այն էր որ, առաջին օրէն ձեռնարկած էր ըստ կարգին անոնց վերաքննութեանը, բայց ակնհայտ էր թէ կանոնադրի մը մէկ մասը գործադրելը և միւս մասին զանցառու ըլլալը յառաջ պիտի բերէր խառնաշփոթ ընթացք մը, որուն հետեւանքը պիտի ըլլար տեղի ալ ըստ կամ տնօրինութեանց և ի վերջոյ ամբողջական դատապարտել ամբողջին գործադրութիւնը. մնաց որ օրէնագրիտական ընդհ. սկզբունքով ներքի ալ չէր աւելաւոր, որովհետև ունէ օրէնք կամ կանոն՝ ցորչափ օրինական միջոցներով չէ փոխուած ամբողջովին կամ մասամբ՝ գործադրելի կը մնայ անթերի կերպով:

6. ՄԱՍ

(ՏՈՒՄԱՐՆԵՐԸ)

Վերջապէս խորհուրդս՝ իր պաշտօնավարութեան ամբողջ տեսողութեանը միջոցին երբեք չհեղեցաւ այդ միակ ուղղութեան, որ էր գործել միշտ օրինաց սահմանին մէջ, և այդ սահմանէն դուրս՝ պաշտօնական թէ անպաշտօն յանձնարարութեանց կամ թեղադրութեանց տեղի չտալ, և է խնդիր անուշ տեղը կապելու գրութեան և կարկտան տնօրինութիւն ընելու ուղղութեան հետեւելը, և սակայն այս ուղիղ ընթացքը յանրաւոր քննադատուեցաւ զանազան երեւոյթներով այլափոխումներով և խեղաթիւրումներով, թէ՛ մամուլի մէջ և թէ՛ այլուր, այլեւայլ խաւերու մէջ դժգոհութեան հոսանք մը յառաջ բերելով խորհուրդիս հանդէպ, որ զիացաւ համբերել, դիտեցաւ առկա տարօրինակ յարձակումներու, և այս ամէնը՝ ընդունելով իրեն իր վարձատրութիւնը, մինչև վերջը մնաց անյողդողդ և անյիշատար, թողնելով որ իր գործածութիւնը վերջին և պատկերացնեն ճշմարտութիւնը:

Պէտք է խոստովանիլ սակայն թէ սոյն խստապահանջ ընթացքը կարգ ու կանոնը յարգել ապու տեսակէտով ունեցաւ թէ՛ պէտ չօչափելի օգտակարութիւններ, բայց վրակատար արդիւնքներ չտուաւ երկու պատճառներով, որոնց մին էր մեծ մասամբ Թաղ. խորհուրդներուն կամայական ընթացքը, իսկ միւսը՝ Քաղ. ժողովոյ իր աշակցութիւնը զլանալը, որոնց ապացոյցները պիտի տեսնուէին «Զանազան դէպքեր»ու բաժնին մանրամասնութեանց մէջ: Ուստի խորհուրդս այս էջը փակելէ յառաջ կը հարկադրուի այս առթիւ մասնաշնչել իրիստ կարեւոր պարագայ մը, այն է թէ ցորչափ Ազգ. Վարչութիւնները գործնականապէս ի գործ չդնեն կարուկ միջոցներ պաշտօնական մարմիններու միջեւ փոխադարձ յարգանքն արմատացնելու և Տեսուչ խորհուրդներու որոշումները անպայման գործադրել տալու և այդ մասին Թաղ. խորհուրդներէ չառերու կողմէ զանազան ձեւերով ի գործ դրուած ընդդիմութիւնները միանգամ ընդ միշտ բաւալու համար, Ուսումնական խորհուրդներէն գործ և արդիւնք և Ազգ. վարձարաններէն բարեկարգութիւն և յառաջդիմութիւն սպասելն անօգուտ է, որ տարրերէ ալ կազմուած լինին անոնք:

Երբ պաշտօնի ձեռնարկեց խորհուրդս, իր առջեւ դաւառու տեսողական վկայականաց արձանագրութեան յատուկ տոմար մը, բոլորովին անկանոն ու անվտակ վիճակի մէջ, որ կը բաղկանայ 35 ոչ—թուագրեալ էջերէ, մի քանի անգամ ընդհատուած և յետոյ չարձանակուած տեղ տեղ դնուած աւրուած, սոյն տոմարը, որ 25 Ապրիլ 1886 թուականէն սկսեալ գործածութեան մէջ էր, կը բովանդակէ զանազան կարգի 891 ուսուցչական վկայականաց արձանագրութիւնը, առանց հաշուելու աւրուածները և որոնց վերջին թուահամարն է 775. որովհետև առաջին մասը կը բովանդակէ 149 վկայական, բայց 25 Մարտ 1892էն կ'սկսի նոր մասնաբաժին մը նոր թուահամարով և որ կը պարուենակէ 742 վկայական. ուստի այս անկանոնութեան վերջ տալու համար խորհուրդս պատրաստել տուաւ ազագրեալ, հաստատակարար խոշոր տոմար մը բաղմամբիւ սկսեալ նախներով թուահամարի, անունի, մասնականի, հօրանունի, վկայականաց ատարձանի, քննութեան տեղեկագրի, կանոնական պայմաններու, որոշման թուականի, ծննդավայրի, ծննդեան թուականի, պաշտօնավայրի, չրջանն աւարտուած վարժարանի, վճարման եւ այլ ծանօթութեանց յատկացեալ. և իր պաշտօնավարութեան չրջանին առաջին օրէն և 776 թիւէն սկսեալ չարձանակեց ի նորոյ արուած վկայականներու արձանագրութիւնը անոնց իւրաքանչիւրին առջեւ ի դիւանէ ստորագրելով և տոմարին իւրաքանչիւր էջը կնքելով, և վերջապէս խորհուրդս՝ ի վիճակի է այսօր հոն արձանագրուած 410 վկայականաց —որոնց վերջին թուահամարն է 1185— ամբողջութեան վաւերականութիւնն երաշխաւորելու:

Բաց աստի, ներկայութեան և ատենագրութեան տոմարները միացուց և հաստատեց գրութիւն մը, որով իւրաքանչիւր նիստի ատենագրութիւնը նոյն նիստի մէջ վայրկեանապէս կը պատրաստուէր և նիստի փակման միջոցին յատենի ժողովոյ կարդացուելով, ատենագրութեանց ճակատը ներկայ անդամներէ և Կրթական Տեսուչէ, իսկ վերջապէս խորհուրդիս Դիւանէն և քարտուղարէն կ'ստորագրուէին միշտ, առանց ունէ զանցառութեան:

ԳԼՈՒԽ Գ.

(ԸՆԹԱՑԻԿ ԳՈՐԾԵՐ)

Խորհուրդի ընթացիկ գործերը բաժանել են հինգ գլխավոր դասակարգերու, որոնք են՝ վարչային, քաղաքական, կարգապահական, դատական, վիճակագրական և զուտ կրթական:

1. ՄԱՍ

(ՎԱՐՁԱՅԻՆ ԳՈՐԾԵՐ)

— Ա. ԹՊՐԱԿՅՈՒՆԻՔ —

Խորհուրդի իր երկու քուկէս տարուան պաշտօնավարութեան ընթացքին մէջ, մեծ մասամբ դաւաճելով հասնող պաշտօնավարութեան և թղթածրարներու տեղատարափի մը առջեւ գտնուեցաւ շարունակ, որով թէ՛ Պոլսէն և թէ՛ գաւառէն ընդունուած ու քննուած զոյգերը կը համարուէին մօտաւորապէս երկու հազար հինգ հարիւրի, իսկ Խորհուրդէս գրուած պաշտօնագրերը (որոշապէս) հասած են 996ի՝ ի բաց առեալ զանազան առիթներով զրկուած 100ի մօտ շրջաբերականները, զեկուցագրերը և աղբարարութիւնները են. են. թղթակցութեանց մէջ մեծ տեղ կը զբաղեն ուսուցչական վկայականներու կանոնական գործողութեանց վերաբերեալ գրութիւններ:

— Բ. ՇՐՋԱՆԱՆԱՐԱՆՆԵՐ —

Խորհուրդի երբ պաշտօնի սկսաւ, իր նախորդէն փոխանցուած գտաւ մայրաքաղաքի մէջ. վարժարանաց 1907-1908 դպրոցական տարեշրջանէն շրջանաւարտ երկսեռ աշակերտաց քննութեան թղթա-

ծրարը, անոնց քննութիւնը կատարուած բաց վկայականները բաշխուած չէին, այդ թղթածրարը քննելու, դատաւորելու և քննութեան նիշերը ճշտելու համար ուսումնասիրութեան պէտք կար, որուն համար ժամանակ կը պակսէր և արդէն սոյն թղթածրարը շատ ուշ և գրեթէ դիպուածաւ մէջտեղ ելած էր, որով հարկ եղաւ սպասել 1908-1909 տարեշրջանի քննութեանց և վերջապէս երկուքը միացուելով 7 Դեկտ. 1909ին Ս. Վ. Ընդհ. Ժողովոյ յատուկ Սրահին մէջ կատարուեցաւ վկայականաց բաշխումը. իսկ 1909-1910 տարեշրջանին տեղի ունեցաւ հոն 10 Դեկտ. 1910ին, ի ներկայութեան Խորհուրդի անդամոց, վարժարանաց Տեսուչներու և այլ հանդիսականաց:

Գալով 1910-1911 ներկայ դպրոցական տարեշրջանի շրջանաւարտներու, անոնց քննութեան համար Խորհուրդի կողմէն է արդէն Քննիչ Յանձնաժողով մը և հարկ եղած հրահանգները տուած է որոնց որ անկէ, քննութեանց յատուկ ժամանակացոյց մ'ալ յղելով, որով սահմանուած են 27 Յունիսէն մինչեւ 4 Յուլիս 1911, վեց օրեր:

Սրդ, մայրաքաղաքի թաղային վարժարանաց քառամեայ արդիւնքին վրայ գաղափար մը տալու համար ստորեւ կը դնենք բաղդատական ցուցակ մը, ներկայ տարուան շրջանաւարտներն ալ միասին առնելով:

Թիվ	Թաղային վարժարաններ	1907-1908		1908-1909		1909-1910		(Գումար)		1910-1911		Ընդամենը
		Ման	Աղջիկ	Ման	Աղջիկ	Ման	Աղջիկ	Ման	Աղջիկ	Ման	Աղջիկ	
1	Բերա	9	25	—	9	—	12	9	46	9	22	86
2	Գաղաթիւ	11	14	—	—	3	3	14	17	—	—	31
3	Գուրու Չէշմէ	—	—	—	—	6	2	6	2	—	—	8
4	Խաղիւզ	—	—	—	—	—	3	—	3	—	—	3
5	Կէտիք-Փաշա	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	6
6	Մայր Վարժարան	1	—	12	10	15	19	28	29	—	—	57
7	Մազրե-Գիւզ	—	—	—	—	8	13	8	13	—	—	21
8	Պալատ	—	—	—	—	3	5	3	5	—	—	8
9	Պէշքիմաշ	6	5	—	—	—	—	6	5	—	—	11
10	Սամաթիա	8	7	—	—	7	10	15	17	—	—	32
11	Սկիւտար Ս. Խաշ	—	11	1	12	—	—	1	23	5	3	32
12	Սկիւտար Ս. Կարապետ	3	1	—	—	—	—	3	1	—	—	4
13	Սկիւտար Իճաթիէ	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5	8
14	Ս. Փրկչեան Որբանոց	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1
15	Օրթաքիւզ	2	—	4	—	—	7	6	7	—	—	13
		40	64	17	31	42	74	99	169	18	35	321

Ծանոթ. — Բերայի 1907—1908 տարեշրջանի 25 աշակերտուհեաց 9ը՝ կը պատկանին լրացուցիչ դասընթացքի Բ. դասարանի, իսկ ներկայ տարուան 22 չըջանաւարտուիներէն 9 հոգին բարձրագոյն նախակրթարանի բաժնին:

Ինչպէս որ կ'երեւի չորս տարեշրջանի ընթացքին մէջ 15 թաղային վարժարաններ միայն յաջողած են շրջանաւարտներ արտադրել ցանցաւորէն, ի բաց առեալ մի քանի վարժարաններ և այս վիճակը բնաւ փոխանցուցիչ չէ: Կ. Պոլսոյ թաղային վարժարանները թէպէտ քառասունի կը հասնին թիւով, սակայն ասոնց մէկ փոքր մասը մանկապարտէզներ են և մնացեալները չեն կրնար շրջանաւարտներ տալ, որովհետեւ ի վիճակի չեն տարրական նախակրթարանի երեք դասընթացքներն ամբողջովին կազմելու. ասոնցմէ ոմանք տարրական դասընթացքի երկու դասարաններ միայն կը կազմեն, ոմանք մինչեւ դասընթացքի առաջին կամ առ առաւելին երկու դասարանները կազմել կը յաջողին:

Թէ ինչու վերոյիշեալ 15 վարժարանները ամէն տարի շրջանաւարտ չեն ունենար, կամ ունեցողները ստուար թիւով չեն արտադրեր, ասոնց պատճառները մանրամասնելը՝ շատ հեռուները կը տանի մեզ. միայն թէ իրրեւ գլխաւոր պատճառ կըր-

նանք ցոյց տալ մի քանի իրողութիւններ, այսինքն թէ՛ մեծ մասամբ թաղ. Խորհուրդները հարկ եղածին չափ հոգածու չեն և տրամադրելի ժամանակ չունին և ումանք ձեռնհաս ալ չեն: Վարժարանաց Տեսուչները և ուսուցիչները յաճախակի կը փոխուին: Ծնողք համարում չունին վարժարանաց յառաջդիմութեան մասին, որով աշակերտները անժամանակ կը ցրուին. այս մասին աշակերտուիները միայն բացատրութիւն կը կազմեն բաղդատար: Կրթական պաշտօնէից մեծ մասը չունի այնքան եռանդ ու կորովամտութիւն որքան պէտք է ունենալ վարժարանի մը կրթական մակարդակը բարձրացնելու համար: Ինքնադարգացման գաղափարը, ինչպէս նաեւ ուսուցանելու լաւագոյն եղանակը յաճախ ուսումնասիրելու համար ինքնաշխատութեան ոյժը և միջոցները կը պակսին, որով Հայ ուսուցիչը կամ ուսուցչուհին երկար պաշտօնավարութեան ընթացքին մէջ կը մնայ այն՝ ինչ որ էր, և քանի որ իրրեւ գլխաւոր պատճառ կըր-

կը համարուին: Դժբախտաբար Ազգը չէ յաջողած ունենալ ցարդ վարժապետանոց մը՝ որուն պէտքը զգալի եղած էր 40-50 տարի առաջ, և մտնկավարժութիւնը մեզի համար անհասկնալի լեզու մ'է տակաւին: Հետեւեալ ցորչալի հիմնական արտասովոր միջոցներ ձեռք չառնուին, ցաւի սիրտ կ'ըսենք թէ մեր վարժարանները այս ընթացքով՝ դատապարտեալ են մնալու արդի կացութեան մէջ, չառ քիչ տարբերութեամբ:

— Գ. Փաւառ. Ուսումն. Խորհուրդներ —

Խորհուրդս կարեւոր նկատեց զաւառաց կրթական վիճակն եւս իր հոգածութեան առարկայ ընել և ջանաց հետեւեալ ընդլայնել անոնց հետ իր յարաբերութիւնները, զորս կանոնադրապէս մշակելու համար, յատուկ շրջաբերականներով և մասնաւոր գրերով, բազմիցս յանձնարարեց Առաջնորդներուն և Փաւառ. Վարչ. Բաղ. Ժողովներուն, կազմել կամ վերակազմել Փաւառ. Ուսումն. Խորհուրդները և յարաբերութեան մէջ դնել զանոնք Խորհուրդիս հետ. արդ այս մասնաւոր ջանքերուն շնորհիւ կազմուեցան և Խորհուրդէս վաւերացուեցան հետեւեալ Ուսումն. Խորհուրդները տեղւոյն Բաղ. Ժողովներէն տրուած և Առաջնորդներէն հաստատուած օրինաւոր տեղեկագրերու հիման վրայ: 6 Յունիս 1909էն մինչեւ 3 Մայիս 1911 Խորհուրդէս հաստատուածներն են՝ 1 Տիգրանակերտի, 2 Կեսարիոյ, 3 Մշոյ, 4 Գաղաթիոյ, 5 Կիւրնոյ, 6 Հաճնոյ, 7 Մարաշի, 8 Նիկոմիդիոյ, 9 Շուպին-Գարախարի, 10 Երզնկայի, 11 Ակնայ, 12 Եւդոկիոյ, 13 Կարնոյ, 14 Տիւրիկի, 15 Քղիի, 16 Եօղաթի, 17 Չարսանձագի, 18 Արաբկիրի, 19 Զմիւռնիոյ, 20 Ռոտտոգոյի, 21 Եգեթիոյ, 22 Վանայ, 23 Գօնիայի, 24 Ամասիա-Մարզուանի, 25 Քէմաիի, 26 Հալէպի, 27 Պիլէճիքի, 28 Ադրիանուպոլսոյ Ուսումն. Խորհուրդները, որոնցմէ Երզնկայի, Արաբկիրի, Կեսարիոյ, Ռոտտոգոյի և Տիգրանակերտի Խորհուրդները վերադին կազմուելով վաւերացուած են կրկին անգամ Խորհուրդէս 18 Յունիս 1910էն մինչեւ 30 Մայիս 1911:

— Դ. Պարոնցական Հոգարարձութիւններ —

Մայրաքաղաքիս թաղային վարժարանաց համար Հոգարարձութեանց կազմութիւնը՝ ըստ 37րդ յօդուածի Կազմ. Կանոնագրոյ պարտաւորիչ չէր, և Խորհուրդիս կարծիքով օգտակար ալ չէր, ուստի այս տեսութեամբ ոյժ չտուաւ անոնց բազմանալուն, այլ սակայն ջանաց որ վերոյիշեալ յօդուածի տրամադրութեան համաձայն երբ կազմուին անոնք, ստանան անպայման Խորհուրդիս վաւերացումը. այսու հանգեք զանուեցան թաղեր, որ այս պարտականութեան մէջ թերացան:

19 Յունիս. 1909էն մինչեւ 21 Մարտ 1911 Խորհուրդէս վաւերացուած դպրոցական Հոգարարձութիւններն են՝ 1. Մազրիզիւղի, 2. Սկիւտար Ս. Կարապետի, 3. Գուրուչէշմէի, 4. Պալաթու, 5. Սարեար-Ենի մահալլէի, 6. Պէշիքթաշի, 7. Խաղիւղի, 8. Էթմէյտանի, 9. Սկիւտար Ս. Խաչի, 10. Օրթագիւղի, 11. Ռումէլի Հիսարի, 12. Նորէն Օրթագիւղի Հոգարարձութիւնները:

— Ե. Ազգ. Ընկերութիւններ —

Երկրին մէջ Սահմանադրութեան վերահաստատումէն անմիջապէս յետոյ, բազմաթիւ ընկերութիւններ հաստատուեցան ամէն կողմ, իսկ նախորդ րեթիմի ընթացքին մէջ խափանուած նախկին ընկերութիւններ վերահաստատուեցան, Ազգ. իշխանութեան վաւերացման ենթարկելով իրենց կանոնադրերը որոնք կը յղուէին Խորհուրդիս ի նախաքննութիւն, այս կերպով մասնաւոր զբաղում մը պատճառելով մեզ շարունակ:

Խորհուրդս ի ձեռին ունէր 1887ին հաստատուած «Ազգ. ընկերութեանց Կազմ. Կանոնագիրը», ինչպէս որ յիշուեցաւ վերեւ, որուն կը պարտէր պատշաճեցնել եկած ալլազան կանոնադրերը, որոնց մէջ բացարձակապէս կը պակսէր միօրինակութիւնը, որ անհրաժեշտ պայման էր. նախ սոյն կանոնագրէն քաղուածոյ մը պատրաստելով ցրուեց ի դիւրութիւն, բայց այդ փորձը չյաջողեցաւ, և որով հարկ եղաւ, Խորհուրդիս յանձնուած կանոնադրերը մի առ մի սրբագրելով վերագործնել պատկանեալ

ընկերութեանց և այս կերպով սոյն կանոնագրի տրամադրութեանց պատշաճեցուցուած օրինակները մաքուրի վերածուելէ ետքը՝ Ազգ. Կեդր. Վարչ. Խառն Ժողովոյ վաւերացման ենթարկել զանոնք ստուգելով միանգամայն, պատկանեալ պաշտօնական մարմիններու միջոցաւ, ընկերութեանց հիմնադիր անդամներուն անձնական հանգամանքը:

Արդ, 3 Փետր. 1909էն մինչեւ 23 Մայիս 1911, այս կերպով վաւերացման ենթարկուած ընկերութիւնները կամ միութիւններն են:

1. Բերայի Հայ Երիտասարդաց Միութիւն.
2. Պէշիքթաշի Բարեգործական Ընկերութիւն.
3. Սարեար-Ենի Մահալլէի Ուսումնասիրաց Ընկերութիւն.
4. Միացեալ Ընկերութիւն Հայոց.
5. Դպրոցատէր Տիկնանց Ընկերութիւն.
6. Թօփգարուի Յառաջդիմասէր Ընկերութիւն.
7. Ակնայ Նարեկեան Ընկերութիւն.
8. Շիշլիի Հայ Տիկնանց Միութիւն.
9. Գարթալի Կրթասիրաց Ընկերութիւն.
10. Սամաթիոյ Յառաջդիմասէր Հայունեաց Ընկերութիւն.
11. Սամաթիոյ Նոր Թաղի Ներսէսեան Ընկերութիւն.
12. Խաղիւղի Ընթերցասիրաց Ընկերութիւն.
13. Արաբկիրի Կրթասիրաց Ընկերութիւն.
14. Բիւնկեանի Կրթասիրաց Ընկերութիւն.
15. Տիւրիկի Խուրնալիլի գիւղի Ուսումնասիրաց Ընկերութիւն.
16. Սեբաստասայ Ուսանողական Միութիւն.
17. Գաթրիւղի Մասեաց Ընկերութիւն.
18. Փոքր-Արմատանի Մեսրոպեան Կրթասիրաց Միութիւն.

Հետեւեալ ընկերութեանց կանոնա-

գրերը՝ թէպէտ յետ սրբագրութեան ժամանակին վերագործուած են, սակայն մաքուրի վերածուելով վերստին չներկայացուելուն պատճառաւ կը մնան ցարդ անվաւեր և որոնք են.

1. Ազգանուէր Հայունեաց Ընկերութիւն.
2. Ակնայ Լիճ գիւղի Ընկերութիւն.
3. Բերայի Էսսեան վարժարանի Սանուց Միութիւն.
4. Մեծ Արմատանի Կրթասիրաց Ընկերութիւն.
5. Տիւրիկի Կասմայի Բագրատունեաց Ընկերութիւն.
6. Օրթագիւղի Հայ Երիտասարդաց Ընկերութիւն.

Իսկ ասոնցմէ դուրս՝ հետեւեալ ընկերութեանց կանոնադրերը քննուած և սրբագրուած չեն ցարդ, կանոնական պայմաններու թերութեանց պատճառաւ:

1. Սկիւտարի Յառաջդիմական Միութիւն:
2. Խուլթիկ գիւղի Ընկերութիւն.
3. Կէտիկ Փաշայի Կրթասիրաց Ընկերութիւն.
4. Պէշիքթաշի Դպրոցասիրաց Ընկերութիւն.
5. Պոյաճը գիւղի Արշալոյս Ընկերութիւն.

Բաց աստի, գաւառներէն ալ եղած են դիմումներ յաճախ տեղւոյն վրայ կազմուած ընկերութեանց կանոնադրերը վաւերացնելու խնդրանք, սակայն Խորհուրդս միշտ մերժողական պատասխան տուած է այդ դիմումներուն, պատճառաբանելով թէ՛ ըստ տրամադրութեան երրորդ յօդուածի Ազգ. Ընկերութեանց Կազմ. Կանոնագրի, գաւառաց մէջ կազմուած ընկերութեանց կանոնադրերուն վաւերացումը Փաւառ. Վարչ. Խառն Ժողովներուն իրաւունքն է. և այս տեսութեամբ՝ Խորհուրդս վաւերացման ենթարկած է, յետ քննութեան, այն ընկերութիւնները միայն որոնք գաւառին ի նպաստ մայրաքաղաքիս մէջ կազմուած են, իրենց կեդրոն ունենալով Կ. Պոլիսը:

Ըստ որում վերոյիշեալ Ընկերութեանց գործառնութիւնները հակակշռելու իրա-

ուսնք ունէր Ազգ. Իշխանութիւնը, ուստի Խորհուրդս՝ իր 4 Մարտ 1911 թուագրեալ պաշտօնագրովը, Տնտեսական Խորհուրդի մասնաւոր ուշադրութեանը յանձնեց այս պարագան:

Ամերիկայի մէջ «Հայ Օրիորդաց Յաւաքիմիաէր Ընկերութիւն» անունով ընկերութիւն մը հաստատուելով, կանոնադիրը Խորհուրդիս զրկուած էր ի վաւերացումն. բայց նկատելով որ Ազգ. Վարչութիւնն իրաւասութիւն չունի արտասահման կազմուած ընկերութիւնները վաւերացնելու, և նկատելով սակայն որ յիշեալ Կանոնադիրն ունի յոգուած մը, որուն տրամադրութեամբ՝ ընկերութեան լուծման պարագային՝ անոր գոյքը և դրամը Ազգ. Կեդր. Ուսումն. Խորհուրդին պիտի յանձնուին, կրթական նպատակի մը յատկացուելու համար ի Հայաստան, հետեւեալ 28 Յունիս 1909ին Խորհուրդս որոշեց այս պարագան արձանագրել և յանձնարարել միանգամայն Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանին որ հոն ալ արձանագրուի:

— 2. Պետական Վարժարանաց Ուսանողութիւն —

Պոլսէն և մեծ մասամբ գտնուողներն բազմաթիւ Հայ ուսանողներ Խորհուրդիս կը գիմէին պետական վարժարանները մտնելու խնդրանք. ուստի Խորհուրդս նկատելով որ մեր Հայ ուսանողները առ հասարակ տեղար են Թուրքիոյ մէջ և այս միակ պատճառաւ մտից քննութեանց մէջ չեն յաջողիր յաճախ հակառակ անոր որ ուսմանց մասին, բաղդատարար Թուրք ուսանողաց, աւելի զարգացում ունին, նախ հաստատեց օսմ. լեզուի առժամեայ դասընթացք մը 11 Օգոստոս 1909ին և հրաւիրեց Հայ ուսանողները հետեւիլ այդ դասընթացքին, ուր Խորհուրդիս խնդրանքը դասաւանդութիւնը ստանձնած էին անձնուիրարար Ս. Կուրաթիեան, Գ. Սիմֆէշեան և Գ. Նիքի, ձեռնադրուին և Լոյսֆէթ պէյերը ևն:

Միւս կողմէն Խորհուրդս յարաբերութեան մտաւ պետական զանազան վարժարաններու հետ և գիմումներ կատարեց Կրթական Գործոց և այլ նախարարու-

թեանց մօտ, յիշեալ ուսանողները տեղաւորելու համար. ստուար թիւ մը կազմող թեկնածուներու մէջէն մրձումով և յետքննութեան ընարեց յաջողակները և վերջապէս ամիսներ տեւող մասնաւոր աշխատութեանէ մը ետքը յաջողեցաւ 51 Հայ ուսանողներ տեղաւորել, որոնց մէկ փոքր մասը գիշերօթիկ: Խորհուրդս յաջորդ տարին ևս փորձեց կրկնել այդ աշխատութիւնը յոգուած Հայ ուսանողաց և սակայն հակառակ իր յաճախակի գիմումներուն, միշտ ստացաւ մերժողական պատասխաններ սա պատճառարանութեամբ թէ «տեղ չկայ», ինչ որ նշանակելի է:

2. Մ Ա Ս

(ՅԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ)

Կրթական-յարաբերական խնդիրներու ծագումը բաւական հին է: Սահմանադրական չրջանին մէջ կազմուող առաջին Բաղ. Ժողովն՝ որմէ ըլլաւ է Խորհուրդս, սովորութիւն ունէր ինքնազուլու գործելու առանց ստանալու Տեսուչ Խորհուրդներու կարծիքն, այն խնդիրներու մասին, որոնք յարաբերական հանգամանք ունէին. այս կարգէն էր նաեւ Կրթական-յարաբերական խնդրը, որոյ մասին՝ Ազգ. Սահմանադրութեան 42րդ յօդուածին տրամադրութեան համաձայն պէտք էր նախ ստանալ Խորհուրդիս կարծիքը և յետոյ յարաբերութեան մասնէ կառավարութեան հետ:

Ուստի Խորհուրդս այս մասին և այս կարգի խնդրոց առթիւ Բաղ. Ժողովին ղրկած էր 16 Յունիս 1909ին և 6, 15, 27 Փետրվար, 1 Մարտ, 2 Ապրիլ 1910 թուականներուն՝ խնդրելով որ իրաւասութիւնն յարգուի, և վերջապէս Ազգ. Վարչութիւնը գոհացում տալով այս պահանջին, Կրթական-Յարաբերական խնդրոց թղթածրարը Խորհուրդիս յանձնուած էր ի նախաքննութիւն: Ասոր վրայ հարկ եղաւ 5—6 տարուան ընթացքին մէջ կառավարութեան հետ փոխանակուած գրերը և այլ հարկւրաւոր պաշտօնագրերն ուսումնառարիկ և յետ երկար խորհրդակցութեան եզրակացութեան մը յանդիլ:

Յիշեալ խնդրոց էութեան մասին որոշադաւաք մը տալու համար, հոս

կ'ամիսիկէնք Խորհուրդիս եզրակացութիւնը, որ 13 Օգոստոս 1910ին յայտագրուած էր ընդարձակ տեղեկագրով մը, առ Ազգ. Վարչութիւն, որ ժամանակ չունեցաւ 5—6 ամիսներու ընթացքին մէջ զայն լրջօրէն նկատողութեան առնելու:

Կառավարութեան պահանջներն էին.

1. Կառավարութեան կողմէ Ազգ. վարժարաններու վրայ ուղղակի հսկողութիւն:

2. Ազգ. վարժարաններու համար Մեարիֆիկն արտօնադիր ստանալ:

3. Իւրաքանչիւր վարժարանի ուսմանց ծրագիրը (քրօկրամ) ղրկել Մեարիֆիկ, ի քննութիւն:

4. Կրթական պաշտօնէից ուսուցչական վկայականներն ու Թէգքէրէի Օսմանիյէները ղրկել Մեարիֆիկ ի բաղդատութիւն:

5. Կրթական պիւտճէէն (նիսսէի մեարիֆի) Հայոց ինկած բաժինը՝ Ազգ. վարժարանաց մի քանի ուսուցչաց ամսականին յատկացնել ուղղակի, եթէ Հայ վարժարան մը բանալու չտուէ ատիկա:

6. Ազգ. վարժարաններու Օսմանիյէնի դաստառներն անուանել Մեարիֆի կողմէ:

7. Ազգ. վարժարաններու քննութիւնները կատարել Մեարիֆի քննիչներու հրակալութեամբ, իբրեւ պայման այդ վարժարաններու վկայականներուն ճանաչման:

8. Ազգ. վարժարաններու մէջ օտարապետակ կրթական պաշտօնեաներ չգործածել:

9. Շրջանաւարաններու արուած վկայականներու մէկ կողմը ունենալ նաեւ Թուրքերէն բաժին մը:

10. Եօթը տարուան չրջան ունեցող երկրորդական վարժարաններու վերջին երկու դասարաններու ուսանողները միայն գերծ նկատել զինուորական ծառայութեանէ:

11. Չինուորագրութենէ գերծ նկատել նաեւ միայն այն ուսուցիչները, որոնք մնայուն կերպով կը պաշտօնավարեն արսօնագիր ունեցող վարժարաններու մէջ և որոնց վկայականները վաւերացեալ են Մեարիֆիկէ:

12. Պետական կրթական քննիչները իրաւունք ունենան Ազգ. վարժարաններու տեսուչներէն ստանալ ուղղակի, պաշ-

տօնական տեղեկութիւններ՝ աշակերտներու և վարժարանական չէնքին առողջական պայմաններուն, դասաւանդութեանց, դասագրքերու, ուսուցիչներու վկայականին և աշակերտներու քանակին նկատմամբ:

13. Մեարիֆիկն ներկայացնել կղերական վարժարաններու մասին վիճակագրական ցուցակ մը և աշակերտներու Օսմ. Թէգքէրէներուն վաւերացեալ պատճէնը, և նոյն վարժարաններու քննութիւնները ենթարկել ո'չ միայն քաղաքային, այլ և զինուորական քննիչներու հակակշիռ:

14. Ինչպէս Ազգ. վարժարաններու նոյնպէս կրթասիրական Ազգ. ընկերութիւններու կամ հաստատութեանց ինպատարուած թատերական ներկայացումներու, նուազանդէաներու, վիճակահանութեան, և հանգանակութեան համար կանխաւ արտօնութիւն ստանալ պատկանեալ իշխանութիւնէն:

Իսկ Խորհուրդս մի առ մի պատասխանելով վերոյիշեալ հարցերուն, կ'եզրակացնէր իր կարծիքները հետեւեալ կերպով:

1. Կարելի չէ ժխտել կառավարութեան վերին հսկողութեան իրաւունքը. պայմանաւ որ ուղղակի միջամտութիւն ի գործ չդրուի, այսինքն թէ՛ պետական կրթական քննիչը կարող է մասնիկ Ազգ. վարժարանները, ստանալ բոլոր տեղեկութիւնները, այլ սակայն իրաւասութիւն չունենայ նոյն քննիչը ու է հրահանգ տալ վարժարանի պաշտօնէութեան, եթէ ունի գիտողութիւններ, հարկդէ զանոնք Մեարիֆի միջոցաւ Ազգ. Պատրիարքարան կամ առաջնորդարան:

2. Ազգ. վարժարաններու համար կառավարական արտօնադիր պէտք է ընդունիլ, ոչ թէ նախապայման մը, այլ պետական պաշտօնական վաւերացման իրաւունք, Միւսիլի մետուլ ներկայացնելով Պոլսոյ վարժարաններու համար Պատրիարքը, և զատուներուն մէջ Առաջնորդները, իսկ իբր «Հիմնադիր» ցոյց տալով Հայ ազգը:

3. Ազգ. վարժարաններու Կրթական Ծրագրին պատրաստութեան իրաւունքը պատկանելով Խորհուրդիս, հարկ է Կրթական նախարարութեան ներկայացնել «ուս-

մանց յայտագիրը», միմիայն ի գիտութիւն :

4. Ուսուցչական վկայական տալու գործողութիւնը տեւական հանգամանք ունենալուն պատճառաւ պէտք է առաջարկել Մեարիֆին որ վկայականներու վաւերացումը՝ արտօնագրի խնդրէն բոլորովին անջատ խնդիր նկատելով զարժանն ի գործ դնէ :

5. Պետութեան առջեւ պատասխանատուն և յարաբերութեանց միակ միջոցն ըլլալով Պատրիարքարանն և Առաջնորդարանները, կառավարութիւնը պարտաւոր է միմիայն անոնց յանձնել կրթական նպատակը :

6. Օսմանեանի ուսուցչին ընտրութիւնն ալ կը պատկանի Ազգ. պատկանեալ մարմիններու :

7. Ուսումն. Խորհուրդներու իրաւունքն է միայն, հսկել Ազգ. վարժարաններու վրայ և անօրինել տարեկան քննութեանց պարագաները և անոնց արդիւնքին մասին հարկ եղածը : Քննութեանց առեւ միայն, ներկայ գտնուելու համար, կրնան հրաւիրուիլ պետական կրթական քննիչները :

8. Հարկ է ընդգիծանալ օտարազգատակ ուսուցիչներու պաշտօնավարութեան դէմ դրուած արգելքին, որովհետեւ արդարացի և օգտակար չէ այդ արգելքը : քանի որ ինչպէս պետական, նոյնպէս և ազգային վարժարանները հարկադրուած են օգտուելու օտարազգատակ մասնագէտներու կարողութեան :

9. Անպատեհութիւն մը չկայ որ հաւմաձայն նախարարական պահանջին, ոչ միայն չըջանաւարտներու վկայականները, այլ նաեւ ուսուցչական վկայականներն ունենան երկու բաժին, մէկը հայերէն, միւսը թուրքերէն :

10. Զինուորագրութեան գերծ կացութեան խնդիրը չունի ուղղակի ո՛ր և է առնչութիւն Պատրիարքարանի առանձնաշնորմանց հետ, միայն թէ Ազգ. կեդր. վարժարանի աշակերտաց համար իբրեւ առժամեայ անօրինութիւն բացառիկ թույլ տուութիւն ձեռք բերել հարկ է. և իբրեւ հիմնական կարգադրութիւն, յիշեալ վարժարանի դասարանները եօթի բարձրագոյն անհրաժեշտ է :

11. Զինուորագրութեան ստիւլ մնալուն և այցելու ուսուցիչներու միջեւ խտիր դնել բանաւոր չէ. արգարութիւնը կը պահանջէ որ բոլոր այն անձերը, որք արհեստով ուսուցիչ են, բայց այցելաբար կը դասաւորուեն և այս իրողութիւնը՝ ինչպէս նաեւ անոնց պաշտօններու վրայ գտնուիլը կը հաստատուի պաշտօնական թղթերով, զերծ մնան անխտրաբար զինուորագրութեան, պէտք է միջոցներ ձեռք առնել այս տեսակէտը պաշտպանելու համար Օսմ. Խորհրդարանի մէջ :

12. Սյդ մասին կարծիք յայտնուած է առաջին հատուածով, Մեարիֆի պաշտօնեային չզլացուիլ ու է վիճակագրական տեղեկութիւն :

13. Կղերական վարժարաններու մասին եղած պահանջներուն դէմ, սկզբունքով ու է առարկութեան տեղի չկայ :

14. Պէտք է ջանալ որ կառավարութիւնը ու է հսկակիւ ի գործ դնելու իրաւունք չունենայ, ի մասին կրթութեան ի նպաստ տրուած ներկայացումներու, նուազահասն դէպքերու ևն. որոնց համար պէտք է արտօնութիւն ստանալ միմիայն Պատրիարքարանէն և կամ առաջնորդարաններէն, ինչպէս որ տեղի ունեցած է մինչեւ հիմա :

Մեր սոյն տեղեկագիրը հազիւ թէ 1911 տարւոյ սկիզբը ուշադրութեան առնուելով, այս անգամ ալ խնդիրը՝ 31 Յունուար 1911ի պաշտօնագրով Խառն ժողովէն յանձնուեցաւ կրթական մասնախումբի մը ի վերաքննութիւն, այդ յանձնախումբը, որ կը բաղկանար Խորհուրդիս Ատեւնապետէն, ինչպէս նաեւ Ստեփան Կուրտիկեան և Ռուբէն Զարգարեան էֆ. ներէ, յաջորդական չորս նիստերու մէջ վերաքննելով վերոյիշեալ խնդիրները, 26 Փետրուար 1911ին մատոյց իր տեղեկագիրը նոյն ժողովին, հիմնուելով Խորհուրդիս տեղեկագրութեան և յարակից պաշտօնագրերու վրայ, սոյն տեղեկագրով կը հաստատուէր Խորհուրդիս կարծիքը, ըստ վերոյիշեալ ամփոփումի և կը գնահատուէր տարուած խնամեալ աշխատութիւնը :

Ի վերջոյ վերոյիշեալ տեղեկագիրը նկատուելով հետեւ Խառն ժողովը, և

ի ներկայութեան Խորհուրդիս անդամաց, հատուած առ հատուած քննելէ և առ այդ Խորհուրդիս Ատեւնապետին բացատրութիւնները լսելէ ետքը, խմբագրական թեթեւ բարեփոխութեամբ ընդունեց վերոյիշեալ տեղեկութիւնները, զոնկունութիւն յայտնելով թէ՛ Խորհուրդիս և թէ՛ յիշեալ մասնախումբին աշխատութեանց համար :

Ասոր վրայ Խորհուրդս մղում տուաւ ուսուցչաց վկայականներու փոփոխման և ցուցակներու պատրաստութեան, Ազգ. վարժարաններու արտօնագրի գործողութիւնը ամենէն առաջ լրացնելու համար, և երաժիշտներու վկայականներու հետ միասին 257 հին վկայականներ փոխեց, (*) անոնց տեղ նորեր տալով, թուրքերէնի մասնաքաժինով, միւս կողմէն 23 Մարտ 1911ին Տեղապահական Շրջաբերականով հրահանգ տուաւ զաւանդներուն, վարժարաններու արտօնագրի խնդրոյն կարգադրութեան համար զիմել տեղային կառավարութեան, պահանջուած ցուցակները, ուսուցչական վկայականները և օսմ. թէղքերէնները յանձնելով անոնց, իսկ կրթական-յարաբերական միւս բոլոր խնդիրներու համար սպասել նոր հրահանգի, առ այժմ պահելով իրաց արդի կացութիւնը, մինչեւ որ անոնց մասին վերոյիշեալ եղրակացութեանց հիման վրայ վերջնական համաձայնութիւն մը գոյանայ Կրթական Նախարարութեան հետ : Բաց աստի, Խորհուրդս նոր Կազմական Կանոնագրի հիման վրայ պատրաստեց Թուրքերէն լեզուով «ուսմանց յայտագիր» մը Կ. Պոլսոյ և գաւառաց Ազգ. վարժարաններու յատուկ, և մասնապարտէզներէն սկսեալ մինչեւ բարձրագոյն նախակրթարանները տասնեւերկու տարուան ընթացքին մէջ աւանդելի դասերը բովանդակող, և բազմաթիւ օրինակներով տպագրել տալով զայն զրկեց գաւառները, վարժարանաց արտօնագրերու գործողութեանց առթիւ ներկայացնելու համար Մեարիֆի տեղային պաշտօնեաներուն, վերոնշանակեալ ցուցակներու հետ միասին տրուած հրահանգին համաձայն յիշեալ գործողութիւնները կատարուեցան և կատարուելու վրայ են տակաւին գաւառներու մէջ, ինչպէս որ կ'ստուգուին մեզի եկած ցուցակներու օրինակներէն, որոնց պատճէնները տեղային կառավարութեանց յանձնուելու սահմանուած են ըստ սոյն հրահանգի :

Բայց մայրաքաղաքիս թաղային վարժարանաց արտօնագրի խնդիրը կարգադրուած չէ տակաւին, հակառակ անոր որ մեծ փութով պատրաստուած էին, անոնց վիճակագրական ցուցակները ամենամեծ մասամբ հաւաքուած և նորոգուած էին պաշտօնի վրայ գտնուող ուսուցիչներու և ուսուցչուհիներու վկայականները, ինչպէս նաեւ Օսմ. Թէղքերէնները, այսինքն թէ 258 կրթական պաշտօնեաներէն 190ի վերաբերեալ թուղթերը, իսկ 68 հոգի — որոնց մէկ մասը ոչ-վկայեալ — վերաբերեալները կարելի չ'եղաւ հաւաքել եղած ստիւլութեան հակառակ :

Թէ ինչո՞ւ չկարգադրուեցաւ մայրաքաղաքիս վարժարաններու արտօնագրի գործողութիւնը, պատճառը այն է որ Ազգ. կեդրոնական վարժարանի մասին եղած փորձին արդիւնքը անհամաձայն նկատուեցաւ Ազգ. առանձնաշնորմանց : Վերոյիշեալ խնդիրներուն վերջին քննութեան միջոցին, նոյն վարժարանի մի քանի չափահաս ուսանողներուն զինուորագրուելուն հետեւանքով վարժարանին ամբողջ ուսանողները դատադուլ հրատարակած էին, որով հարկ դատուեցաւ նախադասել կեդր. վարժարանի արտօնագրի գործողութիւնը, որ կատարուեցաւ փութով և սակայն Մեարիֆեան եկած պատասխանագիրը, որ արտօնագրի տեղ պիտի ծառայէր, խմբագրուած էր այնպիսի ձեւով մը որ հետեւ էր սղգային նկատումները գոհացնելէ : Ասոր վրայ Խառն ժողովը հրահանգ կուտար մեզ, թաղային վարժարաններու վերաբերեալ գործողութիւնը դադարեցնել առ այժմ, մինչեւ որ կարելի ըլլայ կրթական Նախարարութեան հետ բանակցելով նպատակաւ լուծման մը յանգիլ, հետեւաբար Խորհուրդս պարտաւորեցաւ սպասել, միւս կողմէն Ազգ. Պատրիարքարանի զիմելումներուն վրայ, կառավարութիւնը վեցամսեայ պայմանաւոր տուաւ

(*) Ասոնք ձրեարար փոխուած են. իսկ Խորհուրդէն տրուած 410 վկայականներէն միայն 46ը ձրե ըլլալով, գոյացած հասոյթն է՝ մօտաւորապէս 135 ոսկի :

վերոյիշեալ գործողութեանց կատարման համար, խոստանալով նոյն միջոցին չհետապնդել այն ուսուցիչները և ուսանողները, որոնք վիճակագրութեան տարիքին թեւակոխած են, պայմանաւ որ այս թույլատուութիւնը չկրկնուի Սոյն պայմանաւորութեան զեկուցանող Կրթական Նախարարութեան 10 Մարտ 327 (911) և Արդարութեան գործոց Նախարարութեան 20 Մարտ 327 (1911) թուակիր քեզեքեքները յղուած ըլլալով Խորհուրդիս, խնդիրը հաղորդուեցաւ գաւառական Առաջնորդարաններուն 25 Մարտ 1911ին:

Որովհետեւ յիշեալ խնդիրները միջազգային հանգամանք ունէին, այս միջոցին համաձայնութիւն գոյացած էր Հայոց, Յունաց, Պուլկարաց և այլ Պատրիարքարաններու միջեւ, համիմաստ դիմումներ ընելու համար կառավարութեան մօտ, և այս նպատակաւ կազմուած էր միջազգային Յանձնաժողով մը, որ պատրաստեց թէ՛ կրթական թէ՛ վիճակագրութեան խնդիրներու մասին երկու ծրագրեր, որոնց առաջինը շատ քիչ տարբերութեամբ կը պարզէր, զրէթէ Խորհուրդիս տեղեկագրով պարզուած միեւնոյն տեսակէտները, և որոնց հիման վրայ արուեստանոցային թագիւրներ, զոր լրջօրէն նկատողութեան առջեւ կառավարութիւնը և խնդիրը ուսումնասիրելու համար կազմեց մասնախումբ մը, որ կը բաղկանայ Արդարութեան, Կրթական և Պատերազմական Նախարարներէ, որոնք հազիւ թէ Յուլիս ամսոյ առաջին օրերուն ձեռնարկելով իրենց պաշտօնին, պատրաստեցին իրենց տեղեկագիրը, նախարարաց-խորհուրդին մատուցանելու համար: (*)

3. Մ Ս Ս

(ԿԱՐԳԱՄԱՆԱԿԱՆ-ԴԱՏԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ)

Խորհուրդս առաջին օրէն մասնաւոր ուշադրութեամբ ի նկատի ունեցաւ կենսական կարեւորութիւն ունեցող կարգապահութեան խնդիրը, որ վարժարանաց հոգին է. երբ կը պակսի անիկա, անօգուտ է Կրթական հաստատութիւններէն ար-

(*) Նախարարաց Խորհուրդն իր 19 Հոկտ. 911 ի նիստին մէջ ընդունած է այն տեղեկագիրը, թեթեւօրէն փոփոխութեամբ:

դիւնք մը սպասել, մինչ երկրին մէջ յառաջ եկած անախակալ մեծ յեղաշրջումը տեղի տուած էր իրարանցումի մը, որ կ'սպասուար ջլատել զսպողական ոյժերը, որուն հետեւանքով՝ ժողովրդական ծանօթ գիտելութեան շրջանին խառնաշփոթութիւններ կը մանէին նաեւ Ազգ. վարժարաններու սեմէն ներս և կարգապահութիւնը կը խանգարէին. ուստի Խորհուրդս կարեւրին ի գործ դրաւ իր անձուկ միջոցներով, որպէս զի այդ խանգարումները մեծ համեմատութիւններ չստանան, և ուրախ ենք արձանագրելու թէ այդ նպատակով եղած անօրինութիւններ ապարդիւն չմնացին, իրաց առեալ մի քանի տխուր դէպքերը, որոնց վրայ առանձինն պիտի խօսինք: «Չանապան դէպքեր և անհամաձայնութիւններ» բաժնին մէջ: Վերոյիշեալ իրողութիւնները միայն Կ. Պուլկարայ մէջ չստանափակուեցան, այլ տարածուեցան նաեւ գաւառները, և որոնց արձանագրը հասաւ մեզ շատ անգամ, և Խորհուրդս՝ պարտաւորեցաւ գաւառներու այդ կարգի դէպքերով ևս զբաղիլ, եղած պաշտօնական դիմումներու հիման վրայ և թանկագին ժամեր զոհել ի սէր կարգապահութեան պահպանման. պէտք է հոս մասնաշնչել մանաւանդ որ գաւառներէն եղած դիմումներն անկանոն ընթացք մը պարզած են յաճախ, այսինքն թէ գաւառային քաղաքներէն դիմումներ եղած են չարունակ ուղղակի կեդրոնին, փոխանակ նախ դիմելու առաջնորդարաններուն և ի հարկին անոնց միջոցաւ յարաբերութեան մանելու, ինչ որ կանոնաւորութիւնը կը պահանջէր. արդ այս ընթացքն ըստ բուրականին տալտուկ կը պատճառէր Խորհուրդիս, բայց ի նկատ առնուելով այլ ևս այլ պարագաները և խնդրոց ստիպողական հանգամանքը, ջանք չէր խնայուեր եղած դիմումներուն փութով զոհացում տալու, այն հաստատ համոզմամբ թէ՛ գաւառները տաւելելու հոգածութեան պէտք ունէին և ունին միշտ:

Կարգապահութիւնն երեւոյն հանգամանք ունեցած է մանաւանդ առաջին տարուան ընթացքին մէջ և խանգարուած է երբեմն Թաղ. Խորհուրդներու, երբեմն կրթական պաշտօնեաներու և երբեմն ալ զպրոցական աշակերտներու կողմէ հաւա-

սարապէս և զանազան երեւոյթներու ներքեւ, միշտ քիչ շատ մնասելով վարժարաններու յառաջդիմութեանց: Հակառակ Խորհուրդիս ցոյց տուած խոստովան, Թաղ. Խորհուրդները չեն դադրած կրթական պաշտօնեաներ արձակելէ անհարկի ու անօրինակ: Գտնուած են կրթական պաշտօնեաներ ալ, որոնք փոխադարձաբար դատաւրութիւններ ունեցած և անպարտաճանաչ ընթացքի մը հետեւած են, երբեմն խանգարելով նոյն իսկ վարժարանի բարեկարգութիւնը, որուն պահպանման փոյթ տանելու պարտականութիւնն ունէին: Այս կարգի պատահարներէն ազդուած և երես առած են վարժարանի աշակերտները, մէկին կամ միւսին թեր ելլելով, վարժարանի վարչային գործերուն միջամտելու չափ յառաջ երթալով, և ուսուցչական փոփոխութեանց ընդդէմ կամ ի նպաստ ցոյցեր կազմակերպելով՝ հուսկ ուրեմն բմբոսս վրձակ մը ստանալուն պատճառաւ աշակերտաց մասնակի արտաքսումներ ի գործ դրուած են տեղ տեղ: Ասոնցմէ զատ զրեթէ անպակաս եղած են ուսուցչական թոշակի անվճար թողուելուն կամ յանդիմանի զեղջուելուն դէմ բողոքներ և անհամաձայնութիւններ, զորս լսելու, կարգադրելու և այդ մասին տրուած ու չյարգուած որոշումներուն գործադրութիւնը հետապնդելու համար ակամայ ժամաւաճառ եղած է Խորհուրդս շատ անգամ, եղած զրկանքը դարձանելու և երբեմն բողոքող ուսուցչին դատարան դիմելու անպատեհութեան առջեւ առնելու նպատակով:

Այս կարգի և այլ նմանօրինակ խնդիրներու կարգադրութեան համար Խորհուրդս, դատարանի պաշտօնն ստանձնած է երբեմն և իր պաշտօնավարութեան շրջանին մէջ, առժամապէս պաշտօնէ դադարեցուցած է Սամաթիոյ վարժարանին ուսուցիչներէն մէկը՝ (Հրանդ Թորոսեան) գաւառութեան պատճառաւ, որովհետեւ յիշեալ անժամանակ թողով իր պաշտօնը, Սկիւտարի մէջ պաշտօն ստանձնած էր և երբ Սամաթիոյ Թաղ. Խորհուրդին բողոքին վրայ, ալ դարարուեցաւ իրեն՝ յատենի Խորհուրդ, վերստանանել իր նախորդ պաշտօնը, անսաստած էր: Խորհուրդս կիսամահայ թո-

շակը վար դնելու պատճառան անօրինութիւն մ'ըրած է Պէշիքթաշի ուսուցիչներէն մէկու մը մասին (Միհրան Թորոսեան) որ աշակերտի մը վրայ գանակոծութիւն ի գործ դրած էր կրկին անգամ և յանդգնած էր յատենի Խորհուրդոյ յայտարարելու թէ՛ իր այդ արարքին մէջ անպատեհութիւն մը չկար: Սկիւտար Ս. Խաչ վարժարանի ուսուցիչներէն մէկը (Տիրան Զրաքեան) ամբաստանուած էր նոյն վարժարանի աշակերտունիներէն մէկու մը հանդէպ անպատեհ արարքի մը մէջ գտնուած ըլլալու ամբաստանութեամբ և տեղւոյն Թաղ. Խորհուրդին ձեռամբ դադարեցուցուած էր պաշտօնէ. այդ մասին տարածուած էր զրոյցները թաղեցիներուն մէջ գայթակղութեան տեղի տուած ըլլալուն պատճառաւ Խորհուրդս քննելով խնդիրն, որ իրեն յայտագրուած էր սոյն Թաղ. Խորհուրդէն, յետ դատավարութեան անպարտաճակեց յիշեալ ուսուցիչը, որովհետեւ արարքն ըստ ինքեան թէպէտ անպատեհ և սակայն անոր՝ անբարոյական նպատակի մը հետեւանօք ըլլալը չէր հաստատուած, այսուհանդերձ վերոյիշեալ գայթակղութեան պատճառաւ անյարմար համարեց անոր՝ նոյն վարժարանի մէջ պաշտօնավարութեան չարունակութիւնը և հաւանեցաւ պաշտօնէ դադարման մասին եղած անօրինութեան:

Խորհուրդիս վերջին նիստերուն զուգադիպեցաւ տխուր պարտականութիւն մը կատարել, ուսուցչի մը մասին (Միսաք Սուրբան) որ Սամաթիոյ վարժարանի Տեսչութեան պաշտօնը կը վարէր և ամբաստանեալ էր աշակերտունիներէն ոմանց հանդէպ անբարոյական արարքներու մէջ գտնուած ըլլալու ամբաստանութեամբ, տեղւոյն Թաղ. Խորհուրդին խնդրանքին վրայ պաշտօն յանձնուած էր Կրթական Ընդհ. Տեսուչ Քալանթարեան էֆ. փ. տեղւոյն վրայ կատարուելիք հարցաքննութեան մասնակցելու. իսկ թէ յիշեալին և թէ Թաղ. Խորհուրդոյ քննութեան տեղեկագրերու վրայ, որոշուեցաւ ամբաստանեալ յատենի Խորհուրդոյ լսել և պատահելուն տալ իրեն ինքզինքն արդարացնելու. սակայն Սամաթիոյ զրկուած կոչնադիրը վերադարձուած էր, յիշեալին

Պոլսէն մեկնած ըլլալը մակագրուելով, ուստի թերթերուն մէջ զեկուցուելէն զատ, իր մեկնած տեղը՝ Զոնկուլտաք, կոչնուգիր մը եւս ուղղուեցաւ 15 օրուան նոր պայմանաժամով, որ ստորագրուած ու վերագրուած ըլլալով հանդերձ, ամբարտաւանալը չներկայացաւ որոշուող օրը, ընդհակառակը հեռագրած էր թէ իր բացատրագիրը թղթատարին յանձնուած է, որով հասկցուեցաւ թէ չուզէր անձամբ ներկայանալ, մինչ Խորհուրդս իրեն կ'ըսպասէր և ոչ թէ բացատրագրի որ արդէն ժամանակին չի հասաւ։ Ուստի ի բացակայութեան քննելով խնդիրը լիազուարտ նիստի մը մէջ, առձեռն գտնուող փաստաթղթերու հիման վրայ և ի նկատի ունենալով անոնց ծանրակշիռ հանգամանքը, դատապարտեց զինքը, արգիլելով Ազգ. վարժարանաց մէջ կրթական պաշտօն վարելէ և ջնջելով իր ուսուցչական վկայականը։ յաջորդ նիստին փակումէն ետքը հասաւ անպատկառ ոճով խմբագրուած վերոյիշեալ բացատրագիրը որուն մէջ ու է ակնարկութիւն չկար ամբաստանութեան նիւթ կազմող արարքներու մասին, իրեւն անձնապաշտպանութիւն ծառայելու ու է հանգամանք չունէր և մասնաւոր ստորագրութիւն ալ չէր կրեր։ Հետեւապէս սոյն գրութիւնը նկատողութեան չառնուեցաւ։

4. ՄԱՍ

(ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ)

Մեր նախորդները պարբերաբար հրատարակած էին մայրաքաղաքիս, ինչպէս նաեւ գաւառական Ազգ. վարժարանաց յատուկ վիճակագրոյցներ։ Վիճակագրութեանց օգտակարութիւնն ակնհայտ ըլլալով Խորհուրդս ձեռնարկեց 4. Պոլսոյ վարժարաններու վիճակագրութեան, միանձարաններու վիճակագրութեան, միանձարաններու վիճակագրութեան համար ամսէ ամիս ծախսուած գումարն էր 96878 զրշ. ընթացիկ դրամ, որուն 82332 զրշ. ուսուցչաց՝ 8926 զրշ. սպասարարաց թոշակներուն և 5620 զրշ. զանազան մանր ծախքերու յատկացեալ, իսկ անոնց փոխարէն գոյացած ամսական հասոյթը կը հասնէր 100518 զրշ. ի որուն 58436 զրշ. բեկեղեցիներու սնտուկներէն, 31173 զրշ. աշակերտաց թոշակներէ, 10809 զրշ. զանազանակներէ և զանազան նուէրներէ, և 100 զրշ. ը Ազգ. Պատրիարքարանէ յատկացեալ։ Այս ընդհանուր հաշիւներու մէջ են 44 վարժարաններու շարքին մէջ գտնուող Գալուստէի Տիկնանց Ընկերութեան Գումարի վարժարանին 4774 զրշ. Խառ-

չպատասխանելին, ոմանք հաղորդեցին տեղեկութիւններ, որոնք հեռու էին անթերի նկատուելէ. ասոնց մէջ մատի վրայ համարուող մի քանի գաւառներ միայն լիակատար ու կանոնաւոր վիճակագրոյցներ չըկեցին, որոնք արժանի էին իրեւն նմոյշ ծառայելու։ Վերջապէս այս պատճառաւ կարելի չեղաւ գաւառական վարժարաններու վիճակագրոյցներն ամփոփել, դասաւորել և հրատարակութեան յանձնել։ Բայց վարժարանաց արտօնագրերու գործողութեան առթիւ հետզհետէ հասած են վերջերս լիակատար ցուցակներ, որոնց վրայ հիմնուելով կրնան պատրաստուիլ յառաջիկային գաւառ. վիճակագրոյցներ։

Արդ, Խորհուրդս բաւականացաւ 15 Յունիս 1910ին հրատարակելով «4. Պոլսոյ թաղային վարժարանաց վիճակագրոյցը» միայն, որ կը պարզէր 1 Յունիս 1910ի վիճակը։

Սոյն վիճակագրոյցով երեւան կուգար թէ՛ վերոյիշեալ թուականին, 44 թաղային և այլ վարժարաններ յաճախող երկսեռ աշակերտներու ընդհանուր գումարը կը հասնէր 6516ի, որոնց 2058ը ձրիավարք։ Սոյն վարժարաններու մէջ կը պաշտօնավարէին 319 կրթական պաշտօնեաներ որոնց 166ը ուսուցիչ և 153ը ուսուցչուհի, այցելուներն ալ միասին առնելով, որոնց մէկ մասը հարկ է զեղչել ընդհանուր գումարէն, միեւնոյն այցելուներու զանազան վարժարաններու մէջ պաշտօնավարելուն պատճառաւ։ Յիշեալ վարժարաններու մատակարարութեան համար ամսէ ամիս ծախսուած գումարն էր 96878 զրշ. ընթացիկ դրամ, որուն 82332 զրշ. ուսուցչաց՝ 8926 զրշ. սպասարարաց թոշակներուն և 5620 զրշ. զանազան մանր ծախքերու յատկացեալ, իսկ անոնց փոխարէն գոյացած ամսական հասոյթը կը հասնէր 100518 զրշ. ի որուն 58436 զրշ. բեկեղեցիներու սնտուկներէն, 31173 զրշ. աշակերտաց թոշակներէ, 10809 զրշ. զանազանակներէ և զանազան նուէրներէ, և 100 զրշ. ը Ազգ. Պատրիարքարանէ յատկացեալ։ Այս ընդհանուր հաշիւներու մէջ են 44 վարժարաններու շարքին մէջ գտնուող Գալուստէի Տիկնանց Ընկերութեան Գումարի վարժարանին 4774 զրշ. Խառ-

գիւղի Գալֆանան Որբանոցին՝ 1800 զրշ. և Բերայի Տիկնանց Միութեան Շիշլի որբանոցին՝ 1512 զրշ. ամսական ծախուց գումարները, որոնք թաղային վարժարաններու ծախուց մաս չեն կազմեր. որովհետեւ սոյն երեք հաստատութիւններուն առանձին մատակարարութիւնները Պատրիարքարանի և թաղային սնտուկներուն հետ որ և է կապ չունին։ Վերջապէս վերոյիշեալ հաշիւներու բովանդակութեամբ հաստատուած էր թէ՛ 4. Պոլսոյ մէջ յանուն կրթութեան ծախսուած տարեկան ընդհ. գումարն էր 1,162,536 զրշ. և կամ ընթացիկ հաշուով՝ 10764, ²⁴/₁₀₈ օսմ. ոսկի։ Վերջացող դպրոցական տարեշրջանի ընթացքին մէջ սակայն Պոլսոյ բնակչութեան բազմանալուն հետեւանքով, մայրաքաղաքիս թաղային վարժարանաց աշակերտութիւնը մօտաւորապէս 20% համեմատութեամբ աւելցած ըլլալով, նոյն համեմատութեամբ ծախուց առաւելութիւն մը ևս յառաջ եկած է։

Վերոյիշեալ վիճակագրոյցին «սատարող մարմիններու և կտակներու» ծանօթութեան բաժինով կը հաստատուէր թէ՛ 1. Գումարուի թաղին Բարեսիրաց Ընկերութիւնը կը հալթայթէր տեղւոյն վարժարանին կարօտ ուսանողաց պէտքերը։ 2. Կէտիք Փաշայի Կրթասիրաց Ընկերութիւնը՝ տեղւոյն վարժարանին 70 աշակերտներուն համար կը վճարէր ամսական հինգական զրշ. էն 350 զրշ. 3. Գումարուի Դրսի վարժարանին ի նպաստ, Պէզճեան կտակէ ամսական 833 զրշ. կը վճարէր Մայր եկեղեցիի սնտուկը. սոյն գումարին կանոնաւորապէս վճարման մասին նոյն եկեղեցւոյ Թաղ. Խորհուրդին քանիցս ազդարարութիւններ ըրած է Խորհուրդս, Գումարուի Դրսի Թաղ. Խորհուրդը զիմումներուն վրայ, 4. Սամաթիոյ Սառնուց Ընկերութիւնը ամսական 400 զրշ. կը վճարէր տեղւոյն վարժարանին ի նպաստ, իսկ տեղւոյն Հայուհեաց Ընկերութիւնը՝ կարօտ ուսանողաց պէտքերը և ձեռագործի կերակրեալ դասընթացի պէտքը կը հոգար. 5. Սամաթիոյ Նոր թաղի Ներսէսեան Ընկերութիւնը կը հոգար Սամաթիոյ Ալթըմէրմէրի վարժարանին ծախքերը. 6. Գումարուի Դրսի Պօղոս Վարվառեան վարժարան

Ընկերութիւնը կը հոգար տեղւոյն վարժարանին կարօտ ուսանողաց պէտքերը. 7. Խառքիւղի Ընկերացասիրաց Ընկերութիւնը՝ 6 աշակերտի հագուստն ու դպրոցական պէտքերը կը հոգար. 8. Էսաեան Սանուց Միութիւնը կը նպաստէր Բերայի վարժարանաց կարօտ ուսանողներուն. 9. Կրթական մասնախումբ մը կը հոգար ամսական 324 զրշ. և կը նպաստէր Գումարուէջմէի վարժարանին կարօտ ուսանողաց. 10. Պէօյլեքաթէի Բարեգործական Ընկերութիւնը՝ ամսական 75 զրշ. կը վճարէր տեղւոյն վարժարանին ի նպաստ և կարօտ ուսանողաց կը նպաստէր. 11. Պէյքօղի դպրոցասիրաց Ընկերութիւնը կը նպաստէր տեղւոյն վարժարանին և երմտացոյցի բացը կը գոցէր. 12. Կարօտ ուսանողաց խնամակալութիւնը կը նպաստէր Սկիւտար Իճաթիի և Սէլամսըղի վարժարանաց ձրիավարներուն պէտքերուն. 13. Գալուստէի Մասեաց Ընկերութիւնը ուսանողաց 10ական զրշ. կը վճարէր, ինչպէս նաեւ բարեսիրտներ՝ իր պաշտպան կարօտներու համար թոշակ կը վճարէին. 14. Գարթալի վարժարանը, Պէզճեան կտակէ՝ ամսական 333 զրշ. կ'ստանար Մայր եկեղեցիի սնտուկէն։

Բաց աստի, կառավարութեան կրկնակի պահանջումներուն վրայ և Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Քաղ. Ժողովոյ յանձնարարութեան համաձայն, վերոյիշեալ վարժարաններու թուրքերէն վիճակագրոյցներն ալ անջատաբար պատրաստուելով, յանձնուեցան նոյն ժողովին, Կրթական նախարարութեան մատուցուելու համար. այդ առթիւ 1 Մայիս 1910ին Խորհուրդս ճշդեց մայրաքաղաքիս Ազգ. վարժարաններու աստիճանները հետեւեալ կերպով և ըստ այնմ արձանագրեց սոյն վիճակագրոյցներու մէջ.

(Իպթիսաի և Բիււսի)

1. Բերայի Էսաեան վարժարան
2. Գալլը Զէյմէի Ս. Փրկչեան Որբանոց
3. Դատը գիւղի Արամեան վարժարան
4. Գումարուի Դպրոցասիրաց վրժն.
5. Գումարուի Պէզճեան Մայր վրժն.
6. Գումարուի Դրսի Պօղոս Վարվառեան վարժարան

7. Գուրու Չէլմէի Ս. Թարգմանչաց վարժարան
8. Եէնի Գաբուի Ս. Առաքելոց Հայկոնոյն վարժարան
9. Սկիւտար Իճատիէի Ներսէս-Երմոնեան վարժարան
10. Սկիւտար Սէլամըղի Ս. Պաշ վրժրն .
11. Սկիւտար Եէնի Մահալլէի Ճեմարան
12. Խասգիւղի Գալֆաեան Որբանոց
13. Խասգիւղի Ս. Ներսէսեան վրժրն .
14. Կէտիք Փաշայի Ս. Մեսրոպեան »
15. Մաքրիգիւղի Տատեան վարժարան
16. Միջագիւղի Ս. Թարգմանչաց — Հռիփսիմեանց վարժարան
17. Պալաթու Խորէնեան վարժարան
18. Պէշիքթաշի Մաքրուհեան վարժրն .
19. Սամաթիոյ Ս. Սահակեան և Ն. Վարդուհեան վարժարան

Ծանօթ. Բերայի Էստեան վարժարանը և Գումգարուի Դպրոցատէր Տիկնանց վարժարանն արձանագրուած են նաեւ Րիչտիէէն զատ «Իտատիի» մասնաւորովն ունեցող վարժարաններ :

(Իպրիսաի)

20. Ալէմտաղի Պէղճեան վարժարան
21. Բերայի Նարեկեան մանկապարտէզ
22. Բերա Բանկալթիի Ս. Լուսաւորչեան մանկապարտէզ
23. Բերա Տօլապտէրէի Արչակունեաց մանկապարտէզ
24. Գասըմ Փաշայի Մեսրոպեան վրժրն .
25. Գանաթիլիի Ս. Առաքելոց վարժարան
26. Գարթալի Պէղճեան վարժարան
27. Գընալիի Ս. Ներսէսեան վարժարան
28. Գուզկունճուգի Ս. Լուսաւորիչ վարժարան
29. Եէնիգիւղի Մամիկոնեան վարժարան
30. Էթմէյառնի Ազգային վարժարան
31. Էյուզլի Պէղճեան վարժարան
32. Թօքթարուի Լեւոն Վարդանեան վարժարան
33. Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորչեան վարժարան
34. Նարրըգարուի Խորէնեան վարժարան

35. Շիլլիի Տիկնանց Միւսթեան Որբանոց
36. Պէյդօղի Ս. Նիկողայոսեան վրժրն .
37. Պէյլիւքաթէրի Ս. Հռիփսիմեանց վարժարան
38. Պոյաճըղիւղի Ս. Երից Մանկանց վարժարան
39. Սալմաթօմրուքի Ս. Թադէոս Բարթողիմէոսեան վարժարան
40. Սամաթիոյ Ալթըմէրմէրի Ներսէսեան վարժարան
41. Սան - Սթէֆանոյի Գափամաճեան վարժարան
42. Սարըեար — Եէնիմահալլէի Ս. Մեսրոպեան վարժարան
43. Րումէլի Հիսարի Ս. Թադէոսեան վարժարան
44. Ֆէրիգիւղի Ս. Մեսրոպեան վրժրն .

5. Մ Ա Ս

(ՋՈՒՏ ԿՐԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ)

Զուտ կրթական խնդիրները կը կազմեն գլխաւորաբար Կրթական Ծրագրի լիակատար գործադրութիւնը, մանկավարժական սկզբունքներու կիրառումը, կանոնաւոր և միօրինակ դասաւանդութիւնը և այլն :

— Ա. ԿՐԹԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ԳՈՐԾԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ —

Ինչպէս որ ըսած ենք վերեւ, արդի Կրթական Ծրագիրը բարեփոխման կը կարօտէր. այս պատճառաւ անոր վերաբընթեցեալ ձեւնարկուեցաւ. բայց որովհետեւ այդ աշխատութիւնը այն ատեն միայն վերջնական հանգամանք պիտի ստանար, երբ հնարաւոր ըլլար գործադրութեան դնել նոր կազմական կանոնադիրը, որ մեր կամքէն անկախ պատճառներով յապաղած էր, և որ 12 Նոյմ. 1910էն ի վեր կը մնայ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Պատկ. Խառն Ժողովին սեղանին վրայ : (*) Արդ, Խորհուրդս ջանադիր եղաւ միշտ, որպէսզի արդի Կրթական Ծրագիրը գէթ կատարելապէս գործադրուի Ազգ. վարժարաններու մէջ, բան մը՝ որ յաջողութիւն պիտի կրնար նկատուիլ առ ի չգոյէ

(*) Տես 13րդ էջ :

լաւագոյնին, և վերջ պիտի տար ի վաղուց շարունակուած անկանոն ընթացքի մը, որուն կը հետեւէին վարժարաններէ մէկ մասը. և այսքան պարզ խնդիր մը իսկ կ'ունենար իր խոչընդոտները, կարգապահութեան ըստ արժանւոյն չը յարգուելուն պատճառաւ :

— Բ. ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՍԿԶՐՈՒՆՔՆԵՐՈՒ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ —

Մանկավարժական սկզբունքներու կիրառման ամենակարեւոր ձեւնարկը յաջողցնելու համար ձեռք առնուած միջոցներն ամբողջեան դատապարտուեցան, որով կարելի չեղաւ հաստատել կանոնաւոր ընթացքով մանկավարժական լսարաններ, որոնք փրկարար դեր մը պիտի ունենային ապահովարար, պատճառը վերեւ բացատրուած ըլլալով մի քիչ, չենք ուզեր այս կէտին վրայ աւելի եւս ծանրանալ :

— Գ. ԿԱՆՈՆԱԿՈՐ ԴԱՍԱԽԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ —

Վարժարաններու մէջ դասաւանդու-

թեանց կանոնաւորութիւնն ու միօրինակութիւնը ընտանի պահանջ մ'են. առանց անոնց վարժարաններէ արդիւնք մը սպասել անօգուտ է : Բայց դասաւանդութեան կանոնաւորութիւնն ու միօրինակութիւնն կապակից են Կրթական ծրագրի լիակատար գործադրութեան խնդրոյն հետ և առնչակից մանկավարժական սկզբունքներու կիրառման հետ, որ կը մատնանչէ կարող դատաւարակներու զգալի պէտքը, զորս պատրաստող կրթական հաստատութիւնը կը պակսի, և որուն կը բաղձայ ազգն երկար տարիներէ ի վեր առանց գործնական ու է քայլ մ'առնելու : Արդ, այս պայմաններու մէջ Խորհուրդս ջանաց կանոնաւորութեան և միօրինակութեան հոգ տանիլ այնքան որքան թոյլատու էին իր «վերին հսկողի անձուկ միջոցները» :

Ուստի այս էջն ալ կը փակենք այն խոր համոզումով թէ՛ ցորչափ հիմնական արժատական միջոցներ ձեռք չեն առնուիր, Ազգ. վարժարաններուն կրթական մակարդակը չի կրնար բարձրանալ :

ԳԼՈՒԽ Դ

(ԴԷՊՔԵՐ ԵՒ ԱՆՀԱՄԱՋԱՅՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

Ձանազան դէպքերու և անհամաձայնութեանց մաս կազմող խնդիրներն են զլիաւորարար, Ազգ. Կեդր. Վարժարանի, Սամաթիոյ, Ս. Փրկչեան Ազգ. Որբանոցի, Գատրգիւղի և Պէշիքթաշի խնդիրները, որոնց վրայ պիտի խօսինք մաս առ մաս անոնց մասին ամփոփ ու ճշգրիտ գաղափար մը տալու համար:

1. ՄԱՍ

(ԱԶԳ. ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՇԱՐԱՆԻ ԽՆԴԻՐԸ)

Ազգ. Կեդր. Վարժարանի խնդիրը ծագում առած էր, սոյն վարժարանի ինքնավարութեան և նորինաւոր Տնօրէն Յովհաննէս Հինգիւսեան էֆ.ի միջև յառաջ եկած անհամաձայնութենէն. վարժարանը դեռ նոր վերաբացուած և Հինգիւսեան էֆ. Տնօրէն կարգուած էր պայմանագրութեան մը հիման վրայ, որ տակաւին երկուստեք փոփոխանակուած չէր: Սոյն պայմանագրութիւնով՝ ուսուցչական մարմինը կազմակերպելու իրաւունքն յանձնուած ըլլալով հանդերձ Հինգիւսեան էֆ.ի, ինքնավարութիւնը միջամտած և այլապէս կարգադրութիւններ անօրինած էր մի. քանի ուսուցիչներու մասին: Այս պարագան բողոքի առիթ տուած էր Հինգիւսեան էֆ.ի, որ հազիւ թէ պաշտօնի ձեռնարկած՝ ձեռնութեամբ կ'ըլլար Տնօրէնութեան պաշտօնէն, իր բառովը՝ կ'ընդհատէր պաշտօնավարութիւնը:

Խորհուրդս, դեռ նոր իր պաշտօնին ձեռնարկած, պարտաւորեցաւ այս խնդրով զբաղելու, Հինգիւսեան էֆ.ի բողոքին վրայ: Յիշեալը միանգամայն կոչուած էր Խորհուրդի անդամակցելու, և այս պարագան ծայրայեղութեան կը մղէր ինքնավարութիւնը, այն կասկածով թէ մի

գուցէ Խորհուրդս՝ իր մէկ անդամին դատարարական իրաւունքով համար՝ կողմնակցութեան հետեւէր. մինչ իրաց կացութիւնը բոլորովին հեռու էր այդ կասկածը ներշնչելէ, որովհետեւ Խորհուրդս լիովին անկողմնակալութեամբ կը դատէր իրողութիւնը:

Ինքնավարութիւնը իրաւասութեան խնդիր մը յարոյց, պիտի լիով թէ ինքն անկախ մարմին մ'է և պատասխանատու չէ Ուսումն. Խորհուրդի հանդէպ, որուն հրահրութեան իրաւունքը չի տարածուիր նաեւ Կեդրոնական Վարժարանի վրայ: Խորհուրդս փութաց հերքել այս հակասահմանադրական առարկութիւնը, որ Ազգ. Կեդրոնական Վարժարանի կանոնադրի ծրագրուածին ալ հակառակ էր. 16 Յունուար 1909ին բացատրութիւն պահանջուած ըլլալով հանդերձ ինքնավարութենէն, եղած ընդդիմութեան վրայ Խորհուրդս հարկադրուեցաւ 13 Մարտ 1909ին դիմել Քաղ. Ժողովին, որ թէ Խորհուրդիս և թէ ինքնավարութեան բերանացի բացատրութիւնները լսելէ յետոյ, իրաւունք տուաւ Խորհուրդիս և յանձնարարեց ինքնավարութեան, օրինաց համաձայն շարժիլ, և սակայն այս վերջինն անստատար ըլլալուն վրայ, Խորհուրդս քննեց խնդիրը և երեւան հանեց ուղղաժողովեան հակառակ ընթացք մը՝ որուն հետեւած էր ինքնավարութիւնը այս և նմանօրինակ խնդիրներու մէջ. հետեւեալ Խորհուրդս Ազգ. Սահմանադրութեան 42րդ յօդուածին վերջին տրամադրութեան համաձայն, Քաղ. Ժողովին առաջարկեց ինքնավարութեան լուծումը. իր 5 և 29 Մայիս 1909ի պաշտօնագրերով, իսկ Հինգիւսեան էֆ.ի պաշտօնէն ձեռնութեամբ լինելը գտնաւորութիւն համարե-

լով ի վեճաւ վարժարանին, ընդունեց իր մասին՝ դրամական հատուցումի սկզբունքն, առանց ընդգրկելու Տեսչութեան պաշտօնին մէջ վերահաստատումը:

Ուշագրաւ են այս մասին Քաղ. Ժողովէն Խորհուրդիս ուղղեալ 27 Յունիս 1909 թուակիր ընդարձակ հարցմագիրը և անոր՝ 25 Յուլիս 1909 թուակնաւ Խորհուրդէս արուած պատճառարանեալ մանրամասն պատասխանագիրը՝ զորս հոս ամփոփել երկար աշխատութիւն մը պիտի ըլլար: Իրողութիւնն այն է որ խնդիրը փակուեցաւ առանց որոշ ելքի մը յանդուլու, ինչպէս որ սովորական է մեր Ազգ. խնդիրներու համար:

2. ՄԱՍ

(ՍԱՄԱԹԻՈՅ ԽՆԴԻՐԸ)

Սամաթիոյ խնդիրը յառաջ եկած է տեղւոյն վարժարանին ձեւադիտութեան ուսուցչուհիի մը չվճարուած թոշակի խնդիրէն. որ աննշան գումարի մը չուրջը կը գտնար և սակայն Սամաթիոյ Թաղ. Խորհուրդը կը յամառէր չվճարելու համար: Հակառակ անոր որ, տեղւոյն վրայ կատարուած քննութեամբ հաստատուած էր յիշեալ ուսուցչուհիին իրաւունքը, այս մասին կատարուած բանակցութեանց իբր հետեւանք, յիշեալ Թաղ. Խորհուրդը յանդգնած էր անպատկառ ոճով գրութիւններ ուղղել Խորհուրդիս, որուն վրայ հարկ եղաւ 26 Օգոստոս 1909ին և 6 Փետր. 1910ին դիմել Քաղ. Ժողովին և բողոքել սոյն ապօրինի և անսովոր ընթացքին դէմ, բայց դժբախտաբար Քաղ. Ժողովն՝ ո և է կերպով գոհացում չտուաւ մեր սոյն արդարացի բողոքին, գոնէ ի նախանձախնդրութիւն Ազգ. իշխանութեան արժանապատուութեան:

15 Մարտ 1910ին Խորհուրդիս Ատենայեան այցելած էր Սամաթիոյ վարժարանները և գտած էր զանոնք անխնամ և անկերպարան վիճակի մէջ, մանաւանդ մանչերու վարժարանը, մասնուած էր ժխորի մը, որ կը պարզէր վարժարանին անբարեկարգ ընթացքը: Յիշեալն այս մասին տեղւոյն վրայ զբաւոր կանոնական

գիտողութիւններ արձանագրելէ զատ, իրողութիւնը հաղորդած էր նաեւ Խորհուրդիս, ասոր հետեւանօք՝ տեղւոյն անվաւեր Հոգաբարձութիւնը, որ Թաղ. Խորհուրդին յար և նման ուղղութեան մը կը հետեւէր, թելադրեց տեղւոյն ուսուցչական մարմնին՝ հաւաքաբար և իր միջոցաւ անպատկառ ոճով խմբագրուած բողոքագիր մը ուղղելու Խորհուրդիս: Ստուգուեցաւ թէ՛ քաղաքավարական ամենատարրական պայմաններէն իսկ զուրկ եղող այդ գիրը գրեթէ ճշման տակ ստորագրել արուած էր ուսուցչաց մէկ մօտին, արդ, Խորհուրդս այդ գիրն ալ ներկայացուց Քաղ. Ժողովին, իրաց կացութիւնն անգամ մը եւս պատկերացնելու համար, և երբ տեսաւ որ արդիւնք մը յառաջ չգար, Խորհուրդս որոշեց իր յարաբերութիւնները խզել Սամաթիոյ Թաղ. Խորհրդոյ հետ, և 14 Մայիս 1910ին իր այդ որոշումը յայտագրեց Քաղ. Ժողովին:

Ասոր կը յաջորդէր թաղեցիներուն բողոքը, Սամաթիոյ Թաղ. Խորհուրդին առարկներուն դէմ, որոնք կը պարզուէին Քաղ. Ժողովին ուղղեալ բազմատօնագիր հանրագրութեամբ մը, որ յղուած էր Խորհուրդիս ի քննութիւն: Հանրագրութիւնը կը զանդատէր տեղւոյն վարժարանաց անխնամ և անկերպարան կացութիւնը մատնանշելով և իբր դարման կ'առաջարկէր լուծել Թաղ. Խորհուրդին, որ արդէն կազմալուծեալ հանգամանք մը ստացած էր վերջերս: Խորհուրդս նկատելով որ, ինքն իսկ նախապէս ամբաստանած էր յիշեալ Թաղ. Խորհուրդը, և ամբաստանութիւնը կը մնար անհետեւանք, նկատելով որ սոյն վարժարաններու անկերպարան վիճակին մօտէն ծանօթ ըլլալով Խորհուրդս, նոր քննութեան մը պէտք չկար. և նկատելով որ Խորհուրդս ամբաստանողի դերը ստանձնելէ ետքը օրինաւոր չէր նաեւ քննիչի պաշտօնը կատարել նոյն Թաղ. Խորհրդոյ հանդէպ, հետեւեալ արդ ի պատասխանի առաջարկուեցաւ Քաղ. Ժողովին որ լուծելով Թաղ. Խորհուրդը վերջ տայ խնդրոյն. սոյն միջոցին սակայն Թաղ. Խորհուրդը տուած ըլլալով իր հրաժարականը, Քաղ. Ժողովը հարկադրուեցաւ ընդունիլ զայն և նոր ընտրութեան հրահանգ տալ:

Սամաթիոյ խնդիրը վերջացած չէր սակայն, այլ նոր կենտրոն մը եւս ծագած էր, այն է՝ չըջանաւարանելու խնդիրը։ Սամաթիոյ հրաժարեալ թաղ. Խորհուրդը, անվաւեր Հոգաբարձութիւնը, ինչպէս նաեւ ուսուցչական մարմինը տեղւոյն վարժարանները լաւագոյն վիճակի մէջ ցոյց տալու և իրենց վրայ ծանրացած ամբաստանութիւնները հերքելու իրրեւ գործնական միջոց, յղացած էին անօրինակ դադար մը, որով կը պահանջուէր վարժարանին բարձրագոյն դասընթացքի՝ առաջին դասարանի աշակերտները, իրրեւ չըջանաւարտ քննութեան ենթարկել, առանց աւարտած ըլլալու տարրական նախաընթացքի վերջին, այն է՝ վեցերորդ դասարանը։ Այս անկանոն պահանջը մերժուած ըլլալով Խորհուրդէս, տեղւոյն թաղ. Խորհուրդին ղեկավարին վրայ, Քաղ. Ժողովն առանց նախապէս Խորհուրդիս կարծիքն իմանալու, իր 18 Յունիս 1910ի պաշտօնագրով կը յանձնարարէր բացառիկ սեօրինութեամբ գոնացում տալ այս առաջարկութեան, քանի որ յիշեալ թաղ. Խորհուրդը յայտարարած է! թէ տեղւոյն վարժարանի բարձրագոյն կարգի ուսանողներն ի վիճակի են օրգանաւարտի քննութիւն անցնելու, մանաւանդ որ՝ եթէ չընդունուին քննութեան, պիտի սխալուին բոլոր վարժարանը։

Խորհուրդս սոյն գրոյն պատասխանեց 25 Յունիս 1910 թուականին, առարկելով թէ՝ տարրական նախաընթացքին երեք դասընթացքի և վեց դասարանի բաժնուած են պարտաւորիչ կերպով։ Վարժարան մը՝ այն ատեն միայն չըջանաւարտ կրնայ ներկայացնել, երբ բարձրագոյն դասընթացքի Բ. դասարան, այսինքն աւարտական վեցերորդ դասարան կազմուած է հոն, և ուր «բարձրագոյն դասընթացքի առաջին տարուան ուսմանց յատուկ միւնիսթիոն» ծրագրին ի գործ կը դրուի թէպէտ, բայց դառն և վարժութիւնը կ'աւտիճանաւորուին նախորդին ուսումները ամբողջացնելով՝ համաձայն 12րդ յօդուածի Կազմ. Կանոնագրի, թէ՝ բացառիկ անօրինութիւններով թոյլտուութիւնք ուրիշ բանի չպիտի ծառայէին, այլ հաստատուած կանոններն ու Կրթական Ծրագրի յանձնարարները։

Սամաթիոյ խնդիրը, թէ՝ նախորդ տարի միջին դասընթացքի Բ. դասարանը կը կազմէին յիշեալ ուսանողներն՝ որոնք միւնիսթիոն դասարանը կրկնած ալ չեն, թէ՝ Բերայի Էստեան վարժարանի մասին եղած միւնիսթիոն առաջարկը մերժուած ըլլալով հաստատութեան սկզբունքին հակառակ պիտի ըլլար Սամաթիոյ համար խոր գնելը, և հետեւաբար հնարաւոր չէր սոյն առաջարկին գոնացում տալ։

Այլ առկայ Քաղ. Ժողովոյ այս անհարկի միջամտութեան քաջալերուած՝ Սամաթիոյ վարժարանին երկուսն աշակերտներն առաջնորդուած էին, Խորհուրդէս կարգեալ Քննիչ Յանձնաժողովոյ Գումարութի չըջանալը, և Խորհուրդէս դրուած արդիւնքին հակառակ չըջանաւարտի քննութեան ենթարկուած էին անոնք, լաւագոյն նիշեր չնորոշելով իրենց, արդայս պայմաններու ներքեւ և առ ի կարգապահութիւն, Խորհուրդիս կը մնար չըջանաւարտ չճանչնալ զանոնք, վերապահելով անոնց խնդիրը յառաջիկային. հետեւաբար չըջանաւարտի վկայական չպատրաստուեցաւ անոնց համար, և սակայն յիշեալ աշակերտները՝ առանց հրաւերի առաջնորդուեցան նաեւ վկայականաց քաշման հանգէտին ցոյց մը ընելու դիտաւորութեամբ, իսկ նոյն միջոցին կը հասնէր նախորդ Ս. Պատրիարքին 7 Դեկտ. 1910 թուակիր մէկ գիրն, որ հիմնուելով Քաղ. Ժողովոյ 18 Յունիսի անօրինութեանը վրայ և անգիտանալով Խորհուրդիս վերոյիշեալ առարկութիւնները, որոնք անպատասխանի կը մնային, կը յանձնարարէր օրգանաւարտի վկայական տալ, ի շարք այլոց նաեւ Սամաթիոյ վարժարանի հիմնաբոլոր կարգի ուսանողաց, որոնք օրգանաւարտ քննութեան մասնակցած եւ Քննիչ Յանձնաժողովոյ առջեւ փայլուն արդիւնք մը ձեռք բերած էին։

Այդ, Խորհուրդս նկատելով որ Ազգ. գործերը տալիսապալից կացութեան մը մասնուած են, իսկ Ազգ. Վարչութիւնը գոյութիւն չունի, որոշուեցաւ բացաւարտ վկայական տալ նաեւ Սամաթիոյ վարժարանի աշակերտաց, այս որոշումը յայտարարուեցաւ Հանգէտի մէջ և գործադրութիւնը կը մնայ մեր յաջորդներուն, որովհետեւ

նոյն հանգէտին յաջորդող վեց ամիսներու ընթացքին մէջ Սամաթիոյն ոչ ոք ղեկեց և կանոնական տուրքը վճարելով կամ կարողութեան վկայագիր ներկայացնելով չըջանաւարտի վկայական պահանջեց. այս պարագան նշանակելի է և կ'ապացոյցանէ թէ խնդիրը՝ յղացուած գաղափարը յաջողցնելու վրայ էր միայն, որուն համար ջանք և ճիգ չինչուեցաւ արդարեւ, ի ջանք և ճիգ պարզ խնդրոյն չուրջ բաց առեալ այդ պարզ խնդրոյն չուրջ յարուցուած աղմուկներն ու խեղաթիւրումները։

3. ՄԱՍ

(ՈՐԲԱՆՈՅԻ ԽՆԴԻՐԸ)

Ազգ. Որբանոցն երկու մասի բաժնուած ըլլալով, աղջկանց մասը կը գտնուի Ս. Փրկչեան Ազգ. Հիւանդանոցի շէնքին մէջ, իսկ մանչերու մասնաբաժինը Գաղղը-Չէշմէի Ս. Յակոբայ մատրան յարակից խորխուր և ըստ ամենայնի անյարմար շէնքի մը մէջ, ուր պատասպարուած էին 98 աղաքներ։ 1909—10 զարոցական տարեշրջանին, Որբանոցին ուսուցչական մարմինը զբեղեց ամբողջովին փոխուած էր և այս փոփոխութեան խլրատում մը յառաջ եկած էր, պատասպարեալները զրոգուած էին և վերջապէս 13 Նոյմ. 1909ին ծանր անկարգութիւն մը պատահած էր։ Խորհուրդս յիշեալ զէպքն անպաշտօն կերպով իմանալուն պէս փութաց զրիւ Ազգ. Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան օրպէսդի հարկ եղած քննութիւնը կատարելով անմիջապէս տեղեկագրէ մեզ։ Այս գրոյն ղեկ պատասխան չտուեցաւ Խորհուրդիս Ատենապետը Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Խառն Ժողովին կ'ատենար 18 Նոյմ. 1909 թուակիր պաշտօնագիր մը, որով կը յանձնարարուէր անմիջապէս քննութիւն կատարել տեղւոյն վրայ, ի ներկայութեան Պատրիարքական Փոխանորդ Հօր և յիշեալ Որբանոցի Խնամակալութեան, և լիազօր իշխանութիւն կը տրուէր միանգամայն անօրինելու պարտ ու պաշտօն։ Ի նկատ առնելով խնդրոյն ստիպողականութիւնը՝ նոյն օրն իսկ քննութեան ձեռնարկուած էր Հիւանդանոցի մէջ և հետեւեալ օրը Խառն Ժողովին տեղեկագրուած

էր արդիւնքը, որով՝ համոզուած զոյացած էր թէ՝ 1.— Անկարգութեան սերմը նախորդ ուսուցչական մարմնոյն օրով ցանուած էր որբանոցին մէջ. 2.— Կարգապահութիւնը հիմնովին խանդարուած էր. 3.— Ուսուցչաց խումբին փոփոխութիւնը գէշ ապրուորութիւն ըրած էր որբերուն վրայ, ձեռք առնուած կարգապահական միջոցներուն խիստ երեւնալուն հետեւանք. 4.— Վերջերս իրենցմէ երեքին որբանոցէն արտաքսուած ըրբերքում յառաջ բերած էր. 5.— Նոյմ. 13ից աւելի զէպքը պատահած և որբերու կողմէ ուսուցչաց ումանց գէժ յարձակում և գանակոծութիւն տեղի ունեցած էին։

Խորհուրդիս Ատենապետը կ'եզրակացնէր վերջապէս թէ բանաւոր էր որբանոցը փակել, ցրուելով որբերը, որոնց մէկ մասն իրաւունք ալ չունէր հոն պատասպարուելու, իսկապէս որբ և անողապան չըլլալուն պատճառաւ, և կ'աւելցնէր թէ՝ անոնց մէկ մասը պիտի արտաքսուի անկարգութեան, միւս մասը պաշտօնական, աղջկան և նոյն իսկ հայր կամ մայր ունեւնալուն պատճառաւ։ Իսկ մնացեալ մէկ փոքր մասը կարելի էր թաղային վարժարանները տեղաւորել, անոնց ապրուստը հոգալով միայն, թէ այդ մասին համամիտ էին իրեն խնամակալութեան անդամները, և թէ որոշուած էր Որբանոցի պատասպարեալներէն 24 ամբոստանեալները Նոյմ. 19ին տուած խորհուրդի Ազգ. Պատրիարքարան։

Խառն Ժողովն սոյն տեղեկագրերը մատուցելով, իր 20 Նոյմ. 1909ի պաշտօնագրով վերադարձուցած էր Խորհուրդիս անդամ մը եւս լիազօր իշխանութիւն տալով, յետ քննութեան պարտ ու պաշտօն անօրինելու, արդ. Խորհուրդս վերահասու ըլլալով սոյն տեղեկագրի բովանդակութեան, զայն լիբացուցած և տրուած բացաւարութիւնները լսելէ ու խնդրոյն բացաւարութիւնները քննելէ ետքը, Ա. նկատեալ պարագաները քննելէ հետքը, Ա. նկատելով որ Որբանոցի մէջ հիմնապէս ջնջուած չէր կարգապահութիւնը, Բ. նկատելով որ էր կարգապահութիւնը մէջ յիշեալ որբանոցը նոյն կացութեան մէջ յիշեալ որբանոցը բարեկարգել՝ նիւթապէս անկարելի էր, բարեկարգելով ու, մեծ մասամբ ծնողք, Գ. նկատելով որ, մեծ մասամբ ծնողք, աղջկան կամ պաշտօնական ունեցող 98 ուսուցչական կամ պաշտօնական Ազգին դրամանոցները խնամուելու համար Ազգին դրամ

է 7 հոգիէ պահաս անդամներով Հոգաբարձութիւն կազմել. թէ Կազմ. Կանոնադրեր որոշ թիւ մը սահմանած չէ են. արդ խորհուրդս նկատելով որ Աղդ. կրթութեան Կազմ. Կանոնադրի 37րդ յօդուածն որոշ թիւ մը սահմանած չէ թէպէտ, բայց մայրաքաղաքիս Թաղ. խորհուրդներուն յատուկ 1873ի սահմանադրական հրահանգին. — որ գործադրութեան մէջ է ցարդ — 19րդ յօդուածը կը տրամադրէ Հոգաբարձութիւնը կազմել 3—5 հոգիէ միայն. և քանի որ վերջէն հաստատուած Կազմ. Կանոնադրի վերոյիշեալ յօդուածովն այս կէտը փոխուած չէ, հետեւաբար գործադրելի է նոյնութեամբ: Սխալ էր կարծել մանաւանդ թէ յիշեալ հրահանգը դադարեալ էր գործադրութենէ Կազմ. Կանոնադրի 46րդ յօդուածին գործութեամբ, որուն ենթակայ են միայն վարժարանաց բարեկարգութեան վերաբերեալ նախորդ հրահանգէ, և նկատելով որ խորհուրդս միշտ այս ուղղութեան հետեւած էր թէ՛ Կ. Պոլսոյ հոգաբարձութեանց և թէ՛ գնաւաւական Ուսումն. խորհուրդներու վաւերացման առթիւ, գիտնալով հանդերձ թէ գաւառաց սահմանադրական հրահանգով սահմանուած 3—5 թիւն Աղդ. Սահմանադրութեան 98րդ յօդուածին համաձայն չէ. ուստի այս աւստութեամբ՝ 23 Ապրիլ 1910ին, վերտօն յանձնարարուեցաւ յիշեալ Թաղ. խորհուրդին Կանոնի համաձայն չարժիլ. խնդիրը առկա մնաց ժամանակ մը, և երբ Թաղ. խորհուրդն առանց նկատողութեան առնելու նախորդ յանձնարարութիւնները 18 Հոկտ. 1910ին կը կրկնէր վաւերացման խնդրանքը, 27 Հոկտ. ին պատասխանուեցաւ իրեն թէ՛ խորհուրդիս 30 Սեպտ. 1910ի չըջարեւրականին բնական հետեւութեամբ, որով դադարեալ հռչակուած էին բոլոր այն Հոգաբարձութիւնք, որ անվաւեր կը մնային, արդէն իսկ դադարեալ ըլլալով նոյն Հոգաբարձութիւնը կրնայ կազմել նոր Հոգաբարձութիւն մը, առ առաւելն հինգ անդամներով, Թաղ. խորհուրդը չկատարեց սակայն այս յանձնարարութիւնն ևս, ու հրաժարելով քաջուեցաւ պաշտօնէ:

Գալով բուն խնդրոյն, խորհուրդս որոշած էր 1909—1910ի գործողական տարե-

չըջանին ամսվերջի ներքին քննութիւնները կատարել 14 Յունիս 1910էն սկսեալ, իսկ չըջանաւարանելու քննութեան համար սահմանած էր 24—30 Յունիս, չափաւ մը. ասկէ դատ իր քարտուղարին միջոցաւ նախ ստուգելով տեղւոյն վրայ թէ մայրաքաղաքիս ո՞ր վարժարանները չըջանաւարտ ունին, պաշտօնադէս ալ հաւցուցած էր այս պարագան պատկանեալ Թաղ. խորհուրդներուն, ի միջի այլոց նաեւ Գաղափարի Թաղ. խորհուրդին, որ պատասխանած էր թէ՛ չըջանաւարտ չունի, մինչ նախապէս ասոր հակառակն ստուգուած էր: Յունիս 11ին, Գաղափարի վարժարանի տեսուչն և ուսուցչական մարմինէն երկու հոգի խորհուրդիս ներկայանալով յայտարարեցին թէ իրենց վարժարանը 14 երկսեռ չըջանաւարտներ ունի, բայց տեղւոյն Հոգաբարձութիւնը չուզեր չըջանաւարտի քննութեան ենթարկել, մինչ այս ընթացքը զրկանք մ'է ուսանողաց համար, որուն դէմ կը բողոքեն ծնողք, աւելցուցին միանգամայն թէ՛ ոչ-չըջանաւարտներու ամսվերջի քննութեան համար Հոգաբարձութիւնը տարբեր անօրինութիւն մը բրած է սահմանելով Յունիս 25ը փոխանալ 14ի և կը պնդէ իր որոշման վրայ, մինչ իրենցմէ ոմանք չըջանաւարտներու քննիչ Յանձնառոգովին անդամ կարգուած ըլլալով խորհուրդս. անկարելի պիտի ըլլար իրենց խորհուրդիս յանձնարարութիւնը կատարել, թուականներու յայտնի չփոթութեան պատճառաւ, քանի որ հնարաւոր չէր միեւնոյն ժամուն թէ՛ ներքին քննութեանց հսկել և թէ չըջանաւարտներու քննութեանց համար իրենք քննիչ Բերայի և Գումգարուի վարժարանները ներկայ գտնուիլ:

Արդ, նկատելով որ քննութեանց համար հարկ կզածն ընդհանուր և միօրինակ կերպով անօրինակ խորհուրդիս իրաւունքն է, և չըջանաւարտները քննութենէ զրկել անօրինակ է, ուստի 12 Յունիս թուականաւ յանձնարարուեցաւ Գաղափարի Թաղ. խորհուրդին որ խորհուրդիս ընդհ. հրահանգաց համաձայն չարժի. բայց Թաղ. խորհուրդը փոխանակ անոնց հետեւելու, առաջնորդուելով միշտ յիշեալ անվաւեր Հոգաբարձութեան թեւադրութիւններէն և

վերացնելով յաճախ անոր ապօրինի կարգադրութիւնները, Յունիս 14ին, այն է՝ քննութեանց համար խորհուրդէս սահմանեալ օրը կը փակէր վարժարանը և անմիջապէս նորոգութեան կ'սկսէր առանց արտօնութեան, յայտարարելով որ վարժարանին չէնք փչելու վտանգ կ'ապաւնար, ինչ որ հաստատուած էր ճարտարապետի մը քննութեամբ, և սակայն բացայայտ էր թէ՛ այդ անօրինութիւնը հնարք մ'էր, պարզապէս խորհուրդիս հրահանգները չգործադրելու համար. որովհետեւ ստուգուած էր թէ՛ այս քննութեան և չըջանաւարտներու խնդրոյն պատճառաւ գտնութիւն ծագած էր Հոգաբարձութեան և ուսուցչներէ մօտեց միջեւ և որուն հետեւանօք անոնք նոյն օրն իսկ արձակուած էին պաշտօնէ, Հոգաբարձութեան իրենց ուղղած զեկուցողքով:

Մինչ խորհուրդս իր յանձնարարութեան արդիւնքին կ'ապասէր, Թաղ. խորհուրդն այս անակնկալ իրողութեան մասին բացատրութիւն կուտար 16 Յունիս թուականի գրութիւնով մը և կը ջանար իր ընթացքն արդարացիել. մէջ բերելով վարժարանին անմիջական նորոգութեան պէտքը, առանց ի նկատի ունենալու թէ՛ ոչ-չըջանաւարտներու քննութիւնները Յունիս 25էն սկսեալ կատարելու համար Հոգաբարձութեան տուած որոշումը կը բաւէր հերքելու նորոգութեան անմիջականութիւնը. բայց աստի, Թաղ. խորհուրդը կը պնդէր չըջանաւարտները քննութեան ենթարկեալ, աւարկելով թէ յառաջիկայ տարի Լոյսոյցիչ դասընթացք մը պիտի հաստատէ վարժարանի մէջ, մինչ ըստ չէր կրնար հաստատուիլ այն ուսանողներով, որոնք տարրական նախակրթարանի չըջանն աւարտելով խորհուրդէս վկայաւ մէջ բերուած պատճառարանութիւնն ալ բոլորովին հակասական էր և անբովանդի. 1910ին զիտել տալ փութաց 18 Յունիս հուրդին թէ՛ նոյն իսկ հարկեցուցիչ պատասաջ պէտք էր խորհուրդիս փակել թիւն ստանալ կանխաւ և որովհետեւ նորոգութիւնն սկսած ըլլալով ի հարկին դարձած էր, յանձնարարեց վերստին,

քննութեան ենթարկել չըջանաւարտները, քանի որ վարժարանին կանխառա փաւկումն առ այդ արդեւիչ պատճառ մը չէր կրնար ըլլալ, իսկ ոչ-չըջանաւարտներու քննութիւնը վերապահել վերամուտին: Բայց այս վերջին յանձնարարութիւնն ևս անգործադրելի մնացած ըլլալով, խորհուրդս հարկադրուեցաւ 14 չըջանաւարտներու ցանկն հաղորդել Քննիչ Յանձնառոգովին, արտօնելով զանոնք քննութիւն անցունելու, և ասոր վրայ անոնցմէ վեց հոգի միայն զիմեղով քննուեցան Բերայի չըջանաւոր մէջ և արժանացան վկայականի:

Ինչպէս որ ըսինք վերեւ, ուսուցչներէ ոմանք արձակուած էին պաշտօնէ, որոնցմէ երեքը խորհուրդիս գեմելով բողոքեցին աւարկելով թէ կզածն յանկուաւ անօրինութիւն մ'էր. ուստի խորհուրդս 29 Յունիսին գիր մը ուղղելով Թաղ. խորհուրդին, բացատրութիւն պահանջեց և պատասխան մը չտրամադրելով 16 Յունիսին կրկնեց իր հարցումը, որուն պատասխանելով Թաղ. խորհուրդը կը յայտարարէր թէ «հրաժարեալ ուսուցչները ոչ թէ թուով կրեք են, այլ երկսեռ ուսուցչներուն զրկելէ մեծ մասը հրաժարեցուցուած են, ինչ ինչ նիւթական և բարոյական նկատումներով են »: արդ նկատելով որ այս պատասխանն ըստ ինքեան անբաւական և խուռափողական է և նկատելով որ արդարացի չէ բնաւ վարժարանի մը պաշտօնեաները փոխել, վտարել, երբ բանաւոր ու հարկեցուցիչ պատճառ մը գոյութիւն չունի, կամ գոյութիւն ունենալու պարագային իսկ չէ պատճառաւորուած, հակառակ ենթակային բողոքներուն, զորս պարտաւոր է՝ ի նկատ առնուլ խորհուրդս, թէ՛ դադարեալ չըջանն ընթացքին մէջ, թէ՛ անկէ դուրս, բայց որովհետեւ խորհուրդիս համար անհնարին էր այս պարագան հասկնել յիշեալ Թաղ. խորհուրդին, որուն հետ անհամաձայնութիւն ծագած էր վերոյիշեալ պատճառներով, հետեւաբար 24 Յունիս 1910ին կը խնդրուէր Քաղ. Ժողովէն որ, այս մասին հարկ կզածն ինք անօրինէ պաշտօնէ դադարեցնելով միանգամայն անվաւեր Հոգաբարձութիւնը, իրեն անկանոն արարքն ու հեղինակ:

Այս վայրկեանէն դադարած էր Խորհուրդի համար Գաղափարի խնդիրը, զոր կամովին ստանձնեց Քաղ. Ժողովը, և ընդ երկար զբաղեցուց. նախ ջանալով իրաւախօսութեամբ կարգադրել զայն, յետոյ ստիպելով Թաղ. Խորհուրդին, որպէսզի բացատրութիւններ տայ. և որովհետեւ Թաղ. Խորհուրդին իրաւասութեան խնդիր յարուցանելովը, ձգձգումներ յառաջ եկած և ի վերջոյ խնդիրը կոչուեցաւ և անլուծելի հանգամանք մը ստացած էր. ուստի հարկ եղաւ միջամտել մեկնարանելու համար Կաղմ. Կանոնադրի 41րդ փոփոխեալ յօդուածն, որուն շուրջը կը դառնար յառաջ եկած կոչումովիւնը և հետեւաբար Խորհուրդս՝ 25 Սեպտ. 1910ին, Խառն Ժողովին մատուցեց օրէնսդրական սկզբունքներով պատճառարանեալ ընդարձակ մեկնարանագիր մը, որով կ'եղբարակայէր թէ՛ ըստ որում Կաղմ. Կանոնադրի 6 Օրոշոյ 1903ին փոփոխեալ 41րդ յօդուածին մէջ ջնջուած է նախորդ հաստատւած մը. որով թաղ. Խորհուրդներն արտօնուած էին, մեծ պարագայերէն ատեն, ուսուցչական փոփոխութիւն կատարել, կը հետեւի թէ՛ այլեւս բացարձակապէս արտօնեալ չեն անոնք և ենթադրելով որ ներքին պիտի ըլլար գործել այն ամէն բան որ բացորոշապէս օրէնքով արգիւտած չէր, նմանօրինակ առարկութիւն մը հիմ չունէր, որովհետեւ օրէնքին լուծած պարագային պարտաւորիչ է կիրարկել ընկալեալ սովորութիւններն որոնք օրէնքի չտի ոյժ ունին, և ընկալեալ սովորութիւնն այն է մեր մէջ ի վաղուց թէ կրթական պաշտօնեայք Ազգ. վարժարանաց մէջ պաշտօնի կը կոչուին առ հասարակ, առանց պայմանադրութեան և առանց ու է պայմանաւորման, ուրեմն պէտք է նկատել որ անոնք առաւելուորէն պաշտօն ունին վարժարանաց մէջ, այնպէս՝ ինչպէս որ ևն պետական պաշտօնատանց, հանրային հաստատութեանց, ինչպէս նաեւ Ազգ. Պատրիարքարանի մէջ պաշտօնավարողները, մանաւանդ կրթական պաշտօնէից հետեւեալեան պաշտօնավարութիւնն տաւելապէս բանաւոր է, զի մանկավարժական սկզբունքներուն ալ հակառակ ևն ուսուցչական յաճախակի փոփոխութիւնները:

Արդ, Խորհուրդիս կարծիքով՝ 1.— Կրթական պաշտօնեայք չէին կրնար արձակուել ըստ քմաց, նոյնիսկ մեծ պարագայերէն ատեն, եթէ որոշ պայմանաւորմամբ պայմանադրութիւն մը չկար. 2.— Փոփոխութիւնք ներքին էին բանաւոր և հարկեցուցիչ պատճառներու բերմամբ միայն. 3.— Թաղ. Խորհուրդները պարտաւոր էին Ուսումն. Խորհուրդի առջեւ պատճառաբանելու, մեծ պարագայերէն ատեն կատարուած այն փոփոխութիւնները միայն, որոնց մասին բազմած ևն արձակուած ուսուցիչներն, հակառակ պարագային պէտք էր ենթադրել թէ եղած փոփոխութիւնը կամ երկուստեք հաւանութեան արգիւնքն է, կամ հարկեցուցիչ պարագան ընդունուած է նաեւ արձակուած կրթական պաշտօնեայէն. 4.— Պարագան փոխադարձաբար նոյն էր նաեւ այն կրթական պաշտօնէից համար, որոնք կ'ուզէին թողուլ իրենց պաշտօնը. 5.— Վերջիշեալ պայմաններու հակառակ արձակուած կրթական պաշտօնեան ալ պիտի վերահաստատուէր՝ յետ քննութեան, իր պաշտօնին մէջ, Ուսումն. Խորհուրդի որոշմամբ, ինչպէս որ պիտի ըլլար դպրոցական շրջանի ընթացքին մէջ. իսկ եթէ կրթական պաշտօնեան լքած էր իր պաշտօնը նոյն պայմաններով, առաջին և արգելքի պիտի ենթարկուէր, դպրոցական տարուց ընթացքին մէջ եղածին նման. վերջապէս Խորհուրդս կը խնդրէր Խառն Ժողովին որ նուիրագործուին այս առաւելութիւններն որոնք կը համապատասխանէին առաջին օրէնքի ի վեր Խորհուրդիս հետեւած ուղղութեան, պարզելով վերջիշեալ յօդուածին մասի մնացած կարեւոր մէկ կէտը:

Խառն Ժողովը 7 Հոկտ. 1910 թուականին 4—5 ասուց մակագրութեամբ մը պատասխանելով Խորհուրդիս կը հաղորդէր որոշում մը, որուն արտադրութեամբ «Ա. Թաղ. Խորհուրդներն իրաւունք ունէին դպրոցական տարեկաններն վերջը դադարեցնելու կրթական պաշտօնեաները. Բ. Թաղ. Խորհուրդներն ալ պարտաւոր էին այդ առթիւ տեղի ունեցած բոլորքներու մասին բացատրութիւն տալու. որովհետեւ Թաղ. Խորհուրդներն ալ պատասխանատուութիւն ունին վարժարանաց

համար և Սահմանադրական սկզբանց համաձայն պարտուց և իրաւանց հիմը կը կազմէ արդարութիւնը»:

Բայց ըստ որում սոյն որոշման առաջին մասը պատճառաբանեալ իսկ երկրորդն արգիւնքի և հետեւեալի տեսակետով բացորոշ չէր, և մանաւանդ անկարելի էր մէկը միւսին հետ հաշտեցնել օրէնսդրական սկզբունքներու համաձայն. ուստի Խորհուրդս իր 25 Հոկտ. 1910ի պաշտօնագրով կը հարցնէր Խառն Ժողովին թէ՛ Թաղ. Խորհուրդները բացարձակապէս իրաւունք ունին, թէ՛ հարկեցուցիչ ու բանաւոր պատճառներու բերմամբ միայն, և կը յաւելուր որ, եթէ բացարձակ իրաւունք ունին, այդ պարագային Թաղ. Խորհուրդներէն բացատրութիւն պահանջելու տեղի չկայ. երբ արձակուած պաշտօնեան մեծ պարագայերէն ատեն պաշտօնէ դադարեցուցուած ըլլալուն դէմ կը բողոքէ բացորոշ կերպով, և երբ ընդունուի թէ՛ Թաղ. Խորհուրդները՝ դպրոցական տարեկաններն վերջը, ազատ ևն անպայման դադարեցնելու կրթական պաշտօնեաները, ուրեմն չկայ գործուած անարդարութիւն մը, որպէսզի արդարացի ըլլար, նոյնիսկ արձակուած պաշտօնէից բողոքին վրայ, պարտադրել Թաղ. Խորհուրդները պատճառաբանելու կատարուած արձակումը. մնաց որ բացատրութիւն պահանջելը պարզ ձեւակերպութեան համար չէր, այլ կը նշանակէր հարկադրել Թաղ. Խորհուրդներն, որ պատճառաբանեն եղած անօրինակութիւնը, և երբ պատճառաբանեն առաջին, բայց պատճառ հարկեցուցիչ պարագայ չնկատուիր Խորհուրդի կողմէ, բնական է ի գործ դնել սոյն փոփոխեալ 41րդ յօդուածին 4րդ հատուածին արձակուած թիւերը, որ է վերահաստատել արձակուած պաշտօնեան, վճարելով իր թոշակը. հետեւաբար Խորհուրդս անգամ մը եւս կը կրկնէր թէ՛ Թաղ. Խորհուրդները պատճառաբանելու պարտաւոր նկատուելու և ի հարկին եղած անօրինակութիւնն ըստ կանոնի բեկանելու համար անհրաժեշտ էր ընդունել թէ՛ անոնք մեծ պարագայերէն ատեն իրաւունք և հարկեցուցիչ պատճառաբանելով միայն իրաւունք ունին կրթական պաշտօնեաներն արձակելու և կամ պէտք էր ընդունել թէ՛ Թաղ. Խորհուրդները

կատարելապէս ազատ ևն, հետեւապէս պարտաւոր ալ չեն պատճառաբանելու և երբ բողոքի մը վրայ բացատրութիւն պահանջուի և Թաղ. Խորհուրդի պատասխանով հաստատուի թէ բողոքողն արձակուած է դպրոցական տարեկաններն վերջը, պէտք էր անհետեւանք թողուլ եղած բողոքը: Իսկ Գաղափարի վարժարանէն արձակուած ծանօթ ուսուցչաց մասին, քանիցս յայտարարուեցաւ Քաղ. Ժողովին թէ՛ ցորչափ ընդհ. սկզբունքը չէ ճշգրտած և կանոնական մեկնարանութիւնը վերջնական լուծումի չէ յանգած, Խորհուրդս չի կրնար մասնաւոր խնդրոյ մը քննութեամբ զբաղիլ:

Այսպէս բաւական ժամանակ անցաւ և վերջապէս 21 Մայիս 1911 թուականին վերադարձուեցաւ մեզ, Գաղափարի խնդրոյն թղթածրարը նոր մակագրութեամբ մը, որ կը կրկնէր Խառն Ժողովի նախորդ որոշումը նոյնութեամբ՝ Խորհուրդիս յանձնարարելով յետ քննութեան անօրինակ պարտ ու պատշաճը, քանի որ Գաղափարի Թաղ. Խորհուրդն ալ պահանջուած բացատրութիւնը տուած էր, ուստի Խորհուրդս՝ 10 Յունիս 1911ի վերջին նիստին մէջ, վերստին նկատողութեան առնելով խնդիրը, դիտեց թէ կրկնուող սոյն որոշումը չէր բովանդակիր որ և է լուսաբանութիւն և չէր պատասխաներ Խորհուրդիս 25 Հոկտ. 1910ի պաշտօնագրով նախապէս ուղղած հարցումներուն որոնց պարզուելուն չնորհիւ միայն հնարաւոր պիտի ըլլար հետեւիլ որոշ ուղղութեան մը և ձեւաւորել յանձնարարեալ քննութեան, հետեւաբար միաձայնութեամբ որոշուեցաւ Խառն Ժողովին վերադարձնել սոյն թղթածրարը, կրկնելով յիշեալ 25 Հոկտ. ի գրութեան բովանդակութիւնը: Արդ, խնդրոյն ծագումէն ի վեր տարի մ'անցած և այս միջոցին Գաղափարի Թաղ. Խորհուրդը փոխուած, Հոգաբարձութիւնը լուծուած ինչպէս նաեւ Ազգ. Վարչութիւնն իր ամբողջ կազմովը նորոգուած ըլլալով հանդերձ, Գաղափարի խնդիրը կը մնայ տակաւին անլուծ, երբ մենք այս տողերը կը գրենք: (*)

(*) 21 Հոկտ. 1911ին Ազգ. Վարչութիւնը պարտաւոր Գաղափարի Թաղ. Խորհուրդը, դատապարտած է զայն, դադարեալ ուսուցիչներուն թոշակը վճարելու:

5. ՄԱՍ

(ՊԷՏԻՔՐԱՄԵ ԽՆԴԻՐԸ)

Պէշիքթաշի խնդիրը Գաալզիսի խնդրոյն մէկ մանրանկարը կրնայ համարուիլ: Պէշիքթաշի Թաղ. Խորհուրդը պաշտօնէն արձակած էր տեղւոյն վարժարանին Տեառն և ուսուցիչներէն մէկը որոնք, բողոքած էին Խորհուրդին աչք մասին 4 Օգոստոս 1910ին հարցում ուղղուած էր Թաղ. Խորհուրդին, որ ի պատասխանի ամբաստանած էր բողոքողներն որպէս թէ վարժարանին բարեկարգութիւնը խանդարած էին անոնք կուսակցական նկատումներով. արդ. Խորհուրդս 18 Օգոստոս 1910ի պաշտօնադրովը հրաւիրեց թէ՛ Թաղ. Խորհուրդը և թէ՛ Հոգաբարձութեան ղեկավարները, ինչպէս նաեւ բողոքող պաշտօնականները, և 20 Օգոստոսի նիստին մէջ լսելէն ետքը զանոնք, նկատելով որ եղած ամբաստանութիւնները չեն հաստատուիր, որոշեց վերահաստատել իր պաշտօնին մէջ արձակեալ ուսուցիչն, որու մասին նպաստաւոր վկայութիւններ տուած էին յառնելի Խորհուրդին, յիշեալ ղեկավարները, հակառակ իրենց նախկին ամբաստանութեանը. իսկ արձակեալ տեառնին յանձնարարուեցաւ այս գործը չհետապնդել ալեւս, քանի որ իր յայտարարութեամբ երևան կուգար թէ արդէն իսկ պաշտօն ստանձնած էր գաւառի մէջ. միայն թէ յանձնարարուեցաւ Թաղ. Խորհուրդին որ այս վերջնոյն անվճար մնայալ արձակուրդի թաշակը վճարէ իրեն, և յիշեալը յանդիմանուեցաւ Թաղ.

Խորհուրդի հանդէպ իր անպատշաճ վարմունքին համար:

Այս որոշումները՝ ինչպէս որ բերանացի հաղորդուած էին նոյն օրն իսկ, յետոյ զբաւորապէս ևս հաղորդուեցան 23 Օգոստոս 1910ին ու կրկնուեցան 6 Սեպտ. 1910ին. բայց Թաղ. Խորհուրդն անկապ առարկութիւններով կ'ընդգրկմանար որոշման գործադրութեանը, աւելցնելով միանգամայն, որպէս թէ թաղեցիներուն մէջ այս պատճառաւ խռովութիւն յառաջ պիտի գար. ուստի Խորհուրդս հարկադրուեցաւ Պէշիքթաշի խնդիրն ալ 14 Սեպտ. 1910ին յայտադրել Թաղ. Ժողովին, բայց հակառակ իր պարզութեանը ու եւ լուծման չյանդեցաւ ան, կցորդուելով Գաալզիսի խնդրոյն հետ, որմէ քաջալերուած էր զրեթէ: Այս միջոցին վարժարանին Տեսչութեան պաշտօնը յանձնուած էր ուսուցիչ մը որու մասին ղիտողութիւն և զաւե ստիպան անհետեւանք մնաց, ի վերջոյ կազմուեցաւ հոն անվաւեր Հոգաբարձութիւն մը, որուն առաջին գործն եղաւ ապօրինի պայմաններով և անժամանակ արձակել յիշեալ Տեսչին, որուն բողոքներն ալ անլսելի մնացին Թաղ. Խորհուրդին անպատասխանաբար լնթացքին պատճառաւ: Այս անկանոն լնթացքը և յաճախակի փոփոխութիւնք՝ անկերպարան վիճակի մը վերածեցին թաղին վարժարանը, որուն ոչ նուազ անգի առեւած էին նաեւ թաղեցիներուն յաճախակի միջամտութիւնները և անձեռնհաս անձերու պաշտօնի գլուխ անցնելը:

ՎԵՐԶԱԲԱՆ

Խորհուրդս՝ իր այս համարատուութեան անդեկադիրը վերջացնելով, այս էջերը փակելու միջոցին, կը փութայ յայտարարել թէ՛ իր պաշտօնավարութեան շրջանին մէջ, մեծ արդիւնքներ տուած ըլլալու յաւակնութիւնը չունի ընտել, այլ ունի այն լիակատար համոզումը թէ խղճի մօտք աշխատած է իր կարողութեան սահմանին մէջ, չխնայելով ջանք և ճիշդ օգտակար ըլլալու. և իրիւր իր երկարատեւ փորձառութեան արգելքը, կը ներփակէ հետեւեալ ծրագիրը, համաձայն Ազգ. Սահմանադրութեան ոգւոյն, ինչպէս ըլլալով որ եթէ Ուսումն. Խորհուրդները կազմուին և գործեն անոր հիման վրայ, աւելի օգտակար և արգիւնատու կրնան ըլլալ անոնց պաշտօնավարութիւնները:

ՏՐԱԴԻՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ

ԱԶԳ. ԿԵԴՐ. ՎԱՐԶ. ՈՒՍՈՒՄՆ. ԽՈՐՀՐԴՈՅ

Յօդ. 1. — Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Ուսումն. Խորհուրդը, Ազգ. Սահմանադրութեան 45րդ յօդուածին համաձայն կը բաղկանայ եօթն ուսումնական աշխարհականներէ, որոնց երեքը առաջնակարգ ուսուցիչ, մէկն իրաւագէտ և մէկը բժիշկ պէտք է ըլլան:

Յօդ. 2. — Ազգ. Կեդր. Վարչ. Գաղ. Ժողովը՝ Ուսումն. Խորհուրդի կազմութեանը կը յանձնէ մէկ հոգի, որ կ'ընտրէ իր վեց անդամակիցները և անոնց յանձնառութիւնն ապահովել ետքը Գաղ. Ժողովին վաւերացման կ'ենթարկէ ընտրութիւնը:

Յօդ. 3. — Ուսումն. Խորհուրդն երկու ճիւղի կը բաժնուի, մէկը վարչային, իսկ միւսը զոտ կրթական գործերով զբաղելու պաշտօնով: Այս վերջին ճիւղը կը կազմեն ուսուցիչ անդամները:

Յօդ. 4. — Երկու ճիւղերն առանձին

կը գումարուին և կը գործեն. բայց խառն գործերու կամ խիստ կարեւոր խնդիրներու համար խառն նիստ կը կազմուի:

Յօդ. 5. — Իւրաքանչիւր ճիւղն օրինաւոր նիստ կազմելու համար առնուազն երեք, իսկ խառն նիստի համար առնուազն չինգ հոգիի ներկայութիւնն անհրաժեշտ է:

Յօդ. 6. — Ուսումն. Խորհուրդն Խառն նիստով, իր մէջէն կ'ընտրէ Առնետարմը, որ պաշտօն ունի թէ՛ Խառն և թէ՛ Իւրաքանչիւր ճիւղի նիստերուն նախագահելու և ղեկանակաւ գործերը անօրինելու:

Յօդ. 7. — Իւրաքանչիւր ճիւղ ունի իր առնետաղկերն որ իր մէջէն կ'ընտրուի և պաշտօն ունի պատկանած ճիւղին տանտէր կան գործերը վարելու:

Յօդ. 8. — Զուտ կրթական գործերն և զլիաւորաբար՝ Ազգ. վարժարանաց և զլիաւորաբար՝ Վարչական ծրագրի լրացման գործադրութեան, մանկավարժական գործադրութեան, վարժական սկզբունքներու կիրառման, կանոնաւոր և միօրինակ դաստանդութեան, շրջանաւարաններու քննութեանց վերաբերեալ խնդիրներ:

Յօդ. 9. — Վարչային գործերն են՝ զլիաւորաբար կազմական Կանոնադրի գործադրութեան, Գաւառ. Ուսումն. Խորհուրդներու և Կ. Պոլսոյ զոլորոցական Հոգաբարձութեանց վաւերացման, Ազգ. ղեկավարութեանց կանոնադրերու նախաքննութեան, Թաղ. Խորհուրդը և կրթական նախարարութեան միջեւ ծագած անհամաձայնութեանց վերաբերեալ խնդիրներ:

Յօդ. 10. — Խառն գործերու զլիաւորներն են՝ յարաբերական խնդիրներ, ինչպէս նաեւ վարժարանաց, պիւնճի, ուսուցչական վկայականներու և կանոնադրի կրթական ծրագրի, ընդհ. հանդամանք

ունենցող հրահանգներու պատրաստութեան վերաբերեալ խնդիրներ և դատաստանական դորձեր:

Յօդ. 11. — Ուսումնական Խորհրդոյ Իւրաքանչիւր ճիւղը պարտաւոր է չափաւոր միանգամ նիստ գումարել. առնուազն աւելի միանգամ խառն նիստ կը գումարուի:

Յօդ. 12. — Իւրաքանչիւր ճիւղ իր իրաւասութեան սահմանին մէջ ուղղակի և առանձինն յարաբերութիւն ունի որոնց հետ որ անկ է. յարաբերութիւնը կը դորձադրէ Խորհրդոյ ատենապետը, հարկ և զած գրեթէ յանուն Խորհրդոյ և պատկանեալ ճիւղին Ատենադպրին հետ միասին ստորագրելով:

Ա. ի ստուգութիւն կ'ստորագրենք

9 Սեպտեմբեր 1911

Մ. Նորիկեան Ա. Յ. Գապարեան

Մ. Նալբանդեան Գր. Ինասնեան

Պ. Գալանեան Աբր. Տէր Յակոբեան

Ուսումն. Խորհրդոյ երկու ճիւղի բաժանման և անդամաց ընտրութիւնը մէկ հոգիի մը յանձնուելու մասին եղած առաջարկութեանը եւ համաձայն չեմ այլու ալ նկատումներով:

Գր. Ինասնեան

ԾՐԱԳԻՐ^(*) ԿԱՆՈՆԱԳՐԻ

ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՍՆՏ ԻԿԻ ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԶԱՅ

(Պատրաստեալ ի ձեռն Արիսակէս Է. Գապարեանի
Ասենապէս Ուսումնական Խորհուրդոյ եւ մասնացեալ
նոյն Խորհրդոյ ի նկատաւուն)

Ա. Հաստատութիւն

Յօդ. 1. — Աղղային կրթութեան Կադմական Կանոնագրի 56րդ յօդուածի համաձայն Հանգստեան Սնտուկի մը հաստատուած է Հայ Ուսուցչաց և ուսուցչուհեաց համար:

Բ. Հասոյրի աղբիւրներ

Յօդ. 2. — Հանգստեան սնտուկի հասոյթի տեւական աղբիւրներ են գլխաւորաբար.

Ա. Հանգստեան Սնտուկի Հոգաբարձութեան նախաձեռնութեամբ պարբերաբար կողմակերպուելիք նուազաճանդէսի մը կամ թատերական ներկայացման մը և կամ նմանօրինակ ձեռնարկներու արգիւնքը:

Բ. Հայ ուսուցչաց և ուսուցչուհեաց ամսական շահերէ 5% համեմատութեամբ գանձուելիք գումար:

Գ. Իւրաքանչիւր ուսուցչական վկայագրի յաւելուածական մէկ արծաթ մէճիւր:

Դ. Իւրաքանչիւր դպրոցական ընթացաւորի, չրջանաւարտի և ուսումնաւորի վկայականէ մէկ արծաթ մէճիւր:

(*) Տե՛ս էջ 14.

Ե. Իւրաքանչիւր դասագրքի վաւերացման առթիւ՝ հեղինակներու կամ հրատարակիչներու կողմէ վճարելի երկուք ու կէս արծաթ մէճիւր՝ առաջին ապագրութեան համար, և հինգ արծաթ մէճիւր՝ առաջին յաջորդող իւրաքանչիւր հարապարկութեան համար:

Զ. Կեդր. Սնտուկէն վճարելի տարեկան նպաստի գումարը:

Յօդ. 3. — Հանգստեան Սնտուկի հասոյթի պատահական աղբիւրներն են գլխաւորաբար.

Ա. Կտակեալ կամ նուիրեալ գումարներ:

Բ. Կտակեալ կամ նուիրեալ կաշուածներու կամ արժեթուղթերու հասոյթներ:

Դ. Հոգաբարձութիւն

Յօդ. 4. — Հայ ուսուցչաց Հանգստեան Սնտուկին մասակարարութիւնը յանձնուած է յատուկ Հոգաբարձութեան մը, որ կը բաղկանայ եօթը անտեսողէս անդամներէ, որք կ'ընտրուին Կեդր. վարչականներէ, որք կ'ընտրուին Կեդր. վարչական Ուսումնական Խորհուրդէն և կը հաստատուին Կեդր. վարչութեան ֆալգական ժողովէն:

Յօդ. 5. — Հոգաբարձութեան պաշտօնը

երկու տարի կը տեւէ, և անդամները, որոնք երեքը պէտք է ըլլան իբրեւ դաստիարակ կամ մասնագէտ վկայեալ ուսուցիչ, վերջնապէս են:

Յօդ. 6. — Հոգաբարձութիւնը իր մէջէն կ'ընտրէ Ատենապետ մը, Ատենադպիր մը, Գանձապետ մը և Համարակալ մը:

Յօդ. 7. — Հոգաբարձութիւնը կը դանձէ հասոյթները և կը վճարէ հանգստեան թոշակները, ընդ հսկողութեամբ Ուսումնական և Տնտեսական Խորհրդոյ, որոնց համարատու է, և անոնց միջոցաւ ամեն տարեգլխին իր մասնակցութեան հաշիւը և Սնտուկին վիճակը կը ներկայացնէ Բազ. Ժողովոյ ի վաւերացում:

Յօդ. 8. — Հոգաբարձութիւնը ամէն տարեմուտին Թաղ. Խորհուրդներէն կ'ընտրանայ վաւերական ցանկ մը, որուն մէջ նշանակուած պիտի ըլլայ նոյն տարի պաշտօնի վրայ դանդաղ Տեսուչներու կամ վարիչներու, ուսուցչաց և ուսուցչուհեաց անունները և սահմանուած ամսով թոշակները, որոնց 5% զվար գնելով, զոչացած հասոյթը ամսէ ամիս ուղղակի Հոգաբարձութեան Սնտուկը յանձնելու պարտաւոր են Թաղ. Խորհուրդները, ընկալողքի մը փոխարէն:

Յօդ. 9. — Թէ՛ Հոգաբարձութիւնը և Թէ՛ Թաղ. Խորհուրդները կ'ունենան յատուկ ստամարներ, ուր փոխադարձաբար և կանոնաւորապէս կ'որոշանալոր ի 5% համեմատութեամբ դանձուած հասոյթը և արձակման պարագային՝ Թաղ. Խորհուրդներու կողմէ կրթական պաշտօնէլց կը յանձնուին իրենց պաշտօնավարութեան ընթացքի տեւողութեանը միջոցին իրաւաւորութիւնը գանձուած գրամին քանակութիւնը հաստատող պաշտօնագրեր:

Յօդ. 10. — Հոգաբարձութիւնը իր հաւելոյթը կը չահագործէ ազատական միջոցներով և իր գրամադրէն 100 օսկիէն աւելին պարտաւոր է յանուն Հանգստեան Սնտուկին ծանօթ գրամատուն մը յանձնել Տնտեսական Խորհրդոյ ղեկավարութեամբ:

Գ. Հանգստեան քուակի գործողութիւն

Յօդ. 11. — Հանգստեան թոշակի խնդ-

րագրերը պէտք է ներկայացուին Հոգաբարձութեան՝ թոշակ խնդրող ուսուցչաց և ուսուցչուհեաց ուսուցչական վկայականներով, վաւերացեալ կենսագրականներով և 5% վճարումը հաստատող պաշտօնագրերով միասին:

Յօդ. 12. — Հոգաբարձութիւնն այդ պաշտօնագրերը քննելէ և կանոնական պայմանները ստուգելէ յետոյ, 20—26րդ յօդուածոց համաձայն կը սահմանէ հանգստեան թոշակը և կը անդեկագրէ Ուսումն. Խորհուրդին ի վաւերացում:

Յօդ. 13. — Ուսումն. Խորհրդոյ վաւերացումէն ետքը, Հոգաբարձութիւնը վաւերացիր մը կը յանձնէ խնդրարկուն, զոր կը պարտի ներկայացնել Սնտուկին շարունակաբար, երբ զիմէ հոն ամսէ ամիս, ստանալու համար սահմանուած հանգստեան ամսով թոշակը:

Յօդ. 14. — Երբ հանգստեան թոշակի խնդրանքը մերժուի Հոգաբարձութեան կողմէ, խնդրարկուն կրնայ զիմիս Ուսումն. Խորհրդին և վերաքննութիւն պահանջել:

Ե. Հանգստեան քուակի պայմաններ

Յօդ. 15. — Ազգ. վարժարանաց մէջ պաշտօն վարող ամեն կարգի կրթական պաշտօնեայք պարտաւորիչ կերպով, իսկ ընկերական և մասնաւոր Հայ վարժարանաց մէջ պաշտօնավարողները կամովին կենթակայ են ներկայ կանոնագրի արամադրութեան:

Յօդ. 16. — Իրբեւ պաշտօնի սկզբնաւորութիւն ուսուցչաց համար 21 և ուսուցչուհեաց համար 18 տարին լրացուցած ըլլալու կանոնական պայմանը ի նկատ տեսնելով, ամեն անոնք որ 30 տարի ուսուցչական թոշակաւոր պաշտօն վարած են Ազգ. վարժարանաց մէջ, կամ ընկերական և մասնաւոր Հայ վարժարաններու մէջ պաշտօն վարած ըլլալով հանգերձ, իրենց թոշակին 5% վճարած են Հանգստեան Սնտուկին, իրաւունք կ'ստանան հանգստեան թոշակի:

Յօդ. 17. — 21 կամ 18 տարեկանէն սկսեալ 30 տարի պաշտօն վարող ուսուցիչ և ուսուցչուհիք իրենց խնդրանքով,

իսկ 40 տարի պաշտօնավարողները պարտաւորիչ կերպով հանգստեան կը կոչուին:

Յօդ. 18. — Ուսումն. Խորհրդոյ որոշմամբ ուսուցչական պաշտօնէ խալտ արգիւտողները կամ քրէական յանցանքով դատապարտուածները հանգստեան կոչուելու իրաւունքէն զրկուած են:

Յօդ. 19. — Ըստ արամադրութեան 56րդ յօդուածի Ազգ. կրթութեան Կադմական Կանոնադրի՝ մնայուն թէ՛ այցելու ամեն կարգի կրթական պաշտօնեայք պարտաւոր են իրենց պաշտօնավարութեան ընթացքին մէջ ստացած թոշակին 5% մասը վճարել ի նպաստ Հանգստեան Սնտուկին:

Յօդ. 20. — 30 տարուան պաշտօնավարութիւնը լրացնող կրթական պաշտօնեան՝ վերջին տարւոյ տարուան պաշտօնավարութեանը միջոցին ստացած թոշակին ընդհանուր գումարին $\frac{1}{120}$ կն (մէկ առ հարիւր քսան բաժնին) այսինքն միջին հաշուով մէկ ամսաբաժնին 30% մասով Հանգստեան կը կոչուին: Իսկ եթէ պաշտօնեան 40 տարի պաշտօն վարած է, վերջնակալ հաշուով սահմանուելիք 30% կն վրայ կաւելցուի նաեւ անոր 25%:

(Օրինակի համար, եթե պարտքով որ պաշտօնեան վերջին տարւոյ տարուան առաջին հինգ տարիները 300 դր. և մնացեալ 5 տարիները ալ 500 դր. ամսաթուղով պաշտօն վարած ըլլալով, առաջին մասին մէջ ստացած թոշակին գումարն է 18000 դր. իսկ երկրորդինը 30000 դր. և որով ընդհ. գումարն յանգած է 48000 դր. ի և որովհետեւ այս ընդհ. գումարին $\frac{1}{120}$ բաժնին է 400 դր. և այս վերջնայն 30% մասն ալ 120 դր. հետեւաբար եթէ նոյն պաշտօնեան 30 տարի պաշտօնավարած է, իրբեւ հանգստեան ամսաթոշակ կ'ստանայ 120 դր., իսկ եթէ 40 տարուան պաշտօնավարութիւն մը լրացուցած է, սոյն 120 դր. վն 25% կն յաւելուածով 150 դր. ստանալու իրաւունք կ'ունենայ ամսէ ամիս):

Յօդ. 21. — Այցելու ուսուցչաց և ուսուցչուհեաց վերջին տարւոյ տարուան մէջ զանազան Ազգ. վարժարաններէն ստացած թոշակներուն ամբողջութիւնը ի հաշիւ կ'առնուի: Այցելու պաշտօնէն ընկերա-

կան և մասնաւոր Հայ վարժարանէն ստացած թոշակը այն տունն միայն ի հաշիւ կ'առնուի, երբ հաստատուի թէ՛ զանէ տնտեսաւն վերջին տարւոյ տարուան պաշտօնավարութեան ընթացքին մէջ սոյն վարժարանէն ստացած թոշակին 5% կն մովին վճարած է Հանգստեան Սնտուկին:

Յօդ. 22. — Անդշխելի փոխով մը վաւերացած կամ աչքադրութեան մասնաւոր և կամ մտային խանգարման ենթարկուած կրթական պաշտօնեան՝ եթէ տնտեսաւն 15 տարի պաշտօնավարած է, 20րդ յօդուածին համաձայն կ'ստանայ նոյն թոշակը, զոր պիտի ստանար, եթէ 30 տարուան պաշտօնավարութիւն մը լրացուցած ըլլար, պայմանաւ սակայն որ առ նուազն երկու մասնագէտ բժիշկներ ճշտեն հիւանդութիւնը և պատճառաբանեալ տեղեկագրով մը հաստատեն թէ հիւանդ պաշտօնէին ֆիզիքապէս անկարելի է պաշտօնավարել: Եթէ 15 տարին լրացուցած չէ, 5 տարուան պաշտօնավարութեան պարագային նոյն վերջնակալ թոշակին $\frac{1}{3}$ մասը և 10 տարուան պարագային $\frac{2}{3}$ մասը միայն կ'ընտանայ հիւանդ պաշտօնեան:

Յօդ. 23. — Հանգստեան թոշակը ցկեան նրա է, և երբ կրթական պաշտօնեան հանգստեան կոչուելէ ետքը մեռնի, իրեն համար սահմանուած հանգստեան թոշակին կէսը կը մնայ ժառանգորդներուն, որոնք են մեռնողին 18 տարեկանէն պակաս մանչ և աղջիկ զաւակները միայն, զաւակները եթէ մէկէ աւելի են, սահմանուած թուովը հաւասարապէս կը բաժնուի իրենց միջեւ, իսկ անոնցմէ մին երբ լրացնէ 18 տարին կամ մեռնի, իր բաժնիւ կը ջնջուի ի նպաստ Հանգստեան Սնտուկին:

Յօդ. 24. — 22րդ յօդուածին արամադրութեանց համաձայն սահմանուած հանգստեան թոշակները ցկեան վը վճարուին, ցորչափ տեւէ պաշտօնավարութեան անկարողութիւնը, բայց յետ մահու ժառանգելի չեն:

Յօդ. 25. — Եթէ կրթական պաշտօնեան 30 տարուան պաշտօնավարութիւնը չլրացուցած մեռնի, և եթէ հաստատուի սակայն թէ՛ զէթ 20 տարի պաշտօն վարած է և նոյն պաշտօնավարութեան ամ-

բողջ տեւողութեանը միջոցին իր ստացած թուշակին 50% վճարած է ի նպաստ Հանգստեան Միտուկին, մեւնողին 18 տարեկանին Հասած զաւակներուն կը յատկացուի կէսը այն թուշակին, զոր պիտի ստանար պաշտօնեան 20րդ յոգեւածին համաձայն, եթէ լրացուցած լինէր 30 տարին:

Յօդ. 26. — Ներկայ կանոնադրին զործադրութեան դրուած թուականին պաշտօնի վրայ գտնուող ուսուցիչներն ու ուսուցչուհիները պիտի օգտուին անոր բոլոր տրամադրութիւններէն, առանց ի նկատ առնելու թէ անոնք վճարած չեն մինչեւ ցարգ իրենց ստացած թուշակներուն 50%, որուն փոխարէն Ազգ. Կեդր. Միտուկին Հանգստեան Միտուկին պիտի յատկացուի բացառիկ նպաստի դուժար մը տեւակահարուէն վճարելի:

Յօդ. 27. — Գաւառաց մէջ ալ Հանգստեան միտուկներ պիտի հաստատուին նոյն պայմաններով, և պիտի մատակարարուին:

Մանօրուքիւն. — Ուսումն. Խորհրդայ յանձնարարութեամբ եւ Ուսուցչաց Օգնութեան Սնուկի Հոգաբարձութեան ձեռամբ պատրաստուած եւ անբաւարարութիւնը հաստատուած կանոնագրի ծրագրին՝ Պատկ. Խառն Ժողովին 22 Ապրիլ 1911ին, նոյն Խորհրդայ Կնուքեան յանձնուելուն առիւ մատուցուած է ներկայ ծրագիրը, եւ հաղորդուած է յիշեալ Հոգաբարձութեան ի նկատառումն:

1 Մայիս 1911

Ա. Յ. ԴԱՍՊԱՐԵԱՆ

ՅԱՅՏԱԳԻՐ

ԿԻՐԱԿԵՐՈՐԵԱՅ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԼՍԱՐԱՆԻ

Ա.

(Շրջան)

1. — Երկար. — Յունվար, Փետրվար, Մարտ, Ապրիլ:
2. — Կարճ. — Սեպտեմբեր, Հոկտեմբեր, Նոյեմբեր, Դեկտեմբեր:

Բ.

(Դասախումբ)

1. — Հրապարակային հրաւերով մը զիմուժ ընել ամէնուն. թեկնածուներէն իւրաքանչիւրէն խնդրել տեղեկացնելու իր նախապիւծութիւնը հրապարակու ծանուցումով զատախօսելի նիւթերու մասին, վերջ նախան ընտրութիւն և կարգադրութիւնը Ուսումն. Խորհրդայ միալու պայմանաւ:
2. — Ընդհանուր նիւթը միայն առաջարկել: Նիւթին բաժանմանը և ընդլայնման մասին ազատ թողուլ գատախօսները:
3. — Գոնէ մէկ ամիս առաջուց իմաց տալ գատախօսներուն, որպէսզի ժամանակ առաջ տարապատուելու:

Գ.

Գործնական փորձերու համար հարկ եղած կարգադրութիւնները:

Դ.

Դատախօսութեանը հրապարակութիւնը:

Ե.

(Ներքին կարգադրութիւններ)

1. — Սրահ:
2. — Ընտրութեան պայմաններ:
3. — Ծխելը արգելուել:
4. — Լրագրաց միջոցաւ ծանուցանել գատախօսելի նիւթը և անոր ծրագիրը:

Զ.

(Դասախումբի նիւթեր)

1. — Մանկաբանութիւն (Pédologie) կամ փորձառական մանկավարժութիւն:
2. — «Նոր Դպրոց»ները:
3. — Ուսումնասիրութիւն Կաղմական Կանոնադրի:
4. — Նշանաւոր մանկավարժներ:
5. — Ուսումնասիրութիւն մանկավարժական նորագոյն և կաւեւոր հրատարակութեանց սմանց:
6. — Դպրոցական առողջապահութիւն:
7. — Ազգայնաց Դատախօսութիւնը:
8. — Տիպար Ուսմանց Ծրագիրը (մանկավարժաց, նախակրթութիւն, բարձրագոյն նախակրթութիւն, երկրորդական կրթութիւն):
9. — Դպրոցական կարգադրութիւն և բարոյական կրթութիւն:
10. — Դպրոցին յարակից և լրացուցիչ հաստատութիւններ ու ձեռնարկներ:
11. — Ընկերային ուսուցում:
12. — Դպրոցին ընկերային կարեւորութիւնը (նոր ուժիմը և զարգացում):
13. — Անկոնոն տղայոց գատախօսութիւնը:
14. — Բացթողաց դպրոցներ:
15. — Ազգ. կրթութեան կաղմակերպութեան բարեփոխման պէտքը:
16. — Վարժապետանոցի կարեւորութիւնը:
17. — Դատախօսակին խնդրագրացման պէտքը և միջոցները:
18. — Տօքթ. Սերբիկիւրի դրութիւնը:
19. — Մէթափառնութիւն (Կրթիչ և դործնական ուսուցչութիւն):
20. — Ուսմանց մէջ մի ձիւղի բարւոք ուսուցումը:

Մանօրուքիւն. — Սոյն յայտարարութիւնը՝ որ պատրաստուած էր Յ. Հինգիլեան Է. Բ. ձեռամբ ու հաստատուած էր Խորհրդայ, 17 Յունվար 1909ին, անյաջողութեան մատուցումը: (Տես էջ 10 և 29):

Վ. Ե. Բ. Զ.

Համաձայնությամբ

11

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0229056

44 414